

XXXVI. ORSZÁGOS TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI KONFERENCIA (OTDK),
FIZIKA, FÖLDTUDOMÁNYOK ÉS MATEMATIKA SZEKCIÓ,
BEREGSZÁSZ, 2023. ÁPRILIS 20-23.

Erdély és a Részek településtára

A történelmi Erdély

Szerző:

Magyari Mátyás

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, Informatikai Kar, Térképész MSc., II. év

Témavezető:

Faragó Imre mesteroktató

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, Térképtudományi és Geoinformatikai Intézet

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	3
2. A településekkel kapcsolatos adatok forrásai	4
2.1. Az első dokumentált települések	4
2.2. A pápai tizedjegyzék	5
2.3. Az 1560-as évek dokumentumai	6
2.4. A Pragmatica Sanctio kora	6
2.5. A buccow-i összeírás	7
2.6. Kezdeti helységnév-beavatkozások	8
2.7. A helységnévrendezés	9
2.8. A 20. század és az 1956-os helységnévtár	10
3. A kutatás célja	11
4. Módszerek	12
4.1. Célterület	12
4.2. Forrásanyagok	13
4.3. A kutatás során követett irányelvek	14
4.4. Az adatbázis összeállítása	16
5. Eredmények	19
6. Következtések	41
7. A kutatás továbbfejlesztésének lehetőségei	42
Hivatkozott irodalom	43
Melléklet	45

1. Bevezetés

Bár a jelenleg rendelkezésre álló, az erdélyi települések írásos feljegyzéseit összesítő munkák között igen pontos és jól kidolgozott alkotásokkal is találkozunk, egyikük sem tekinthető teljesnek, mert vagy az újkor kezdete előtt elpusztult helységek tárgyalására nem fordítanak elég figyelmet, vagy nem érintenek minden területegységet. Ezen kívül ezek a művek csak szöveges formában, a felhasználók számára viszonylag nehezen fogyasztható módon elérhetőek, a településhálózat változásainak szemléltetésére nem fektetnek hangsúlyt, így alkalmazásuk körülményes. Az a kevés anyag, ami vizualizálni is megpróbálja az összegyűjtött adatokat, pontatlan.

Ennek ellensúlyozása érdekében felmerült bennem egy olyan átfogó mű meglétének igénye, amely részletesen, a rendelkezésre álló, megbízható források szintetizálásával, a felhasználók számára könnyen értelmezhető módon mutatja be a tágan értelmezett Erdély területén az írásos feljegyzések megjelenése óta létező összes települést és amely segítségével bármely helységről könnyen megállapítható többek között, hogy írásos említései alapján mikor létezett, tehát mikor keletkezett, esetleg pusztult el, mikor milyen jogállással bírt, vagy mikor mi volt a legjellemzőbb, később pedig hivatalos neve.

E munka megvalósításának egyik első lépése gyanánt jelen dolgozatban a történelmi Erdély, pontosabban a középkori székely (Aranyos-, Csík-, Kézdi-, Maros-, Orbai-, Sepsi- és Udvarhely-) és szász (Kőhalom-, Medgyes-, Segesvár-, Szászsebes-, Szászváros-, Szeben-, Szerdahely- és Újgyház-) székek, Beszterce-, Brassó- és Fogaras vidéke, valamint Belső-Szolnok, Doboka, Fehér, Hunyad, Kolozs, Küküllő és Torda vármegyék dokumentáltan létezett településeit szervezem adatbázisba. A kutatás hosszú távú célja az adatbázis kiegészítése a Részek (Partium) és a Temesköz (Bánság) Romániához tartozó részének településeivel, majd a kész adatbázis alapján egy, az erdélyi településhálózat változásait vizualizáló, könnyen értelmezhető, időben dinamikus térinformatikai alkalmazás, vagy weboldal fejlesztése.

A szövegben, a kidolgozás lépéseinek részletezése előtt bemutatok néhány, az erdélyi települések írásos említései szempontjából jelentős dokumentumot is. A kutatás során használt forrásanyagok, valamint az alkalmazott módszerek ismertetését követően, az elkészült anyag segítségével néhány megállapítást teszek az erdélyi településhálózat különböző időszakokban fennálló viszonyaira vonatkozóan.

Munkám folytatásának eredményeként, hosszú évek múltán egy olyan alkotás állhat össze, amely a tágan értelmezett Erdély településeihöz és azok történelméhez kapcsolódó különféle kutatások megbízható forrásanyagaként szolgálhat majd.

2. A településekkel kapcsolatos adatok forrásai

Erdélyben legalább időszámításunk kezdetétől fogva léteztek állandó települések¹, de az írásos források, egy-két kivételtől eltekintve, csak az Árpád-kor második felétől kezdve emlékeznek meg róluk. Ennek ellenére, ha a települések keletkezését vagy más meghatározott változásait egy konkrét évszámmal akarjuk jellemezni, az írásos említések felhasználása tűnik a leginkább helytálló módszertannak. Bár bizonyos települések esetén régészeti kutatások világosan alátámasztják, hogy az adott helység (nem kizárólag az ugyanazon a földrajzi helyen fekvő, korábban elpusztult települések) első okleveles említésénél korábbi alapítású, keletkezésének idejét csak időintervallumokban tudják megbecsülni, ezért ebben a dolgozatban az írásos feljegyzésekre támaszkodom.

A helységek írásos említéseit különböző okiratokban lelhetjük fel, amelyek a települések létezése mellett azok funkciójáról és névalakjáról is tanúskodnak. Bizonyos okiratokban (például az adománylevelekben) csak kevés település neve jelenik meg, de vannak olyan dokumentumok is, amelyek kifejezetten a helységek összesítését célozták meg. A következőkben néhány ilyen, az erdélyi helységek szempontjából jelentős dokumentumot mutatok be.

2.1. Az első dokumentált települések

A 12. század végéig csak néhány tucatnyi erdélyi helység jelent meg az írásos feljegyzésekben, határleírásokban, adománylevelekben való szereplésük nyomán. Egy 1060-ból származó adománylevélből ismerjük meg például a középkori Doboka vármegye több helységét (pl. Bonchida, Vasasszentgothárd), a Fehér megyei Asszonynépe 1177-ből származó határleírása pedig először említette a környék több ma is létező települését (pl. Háporton, Oláhtordos), de napjainkra elpusztult helységeket is (Jakó, 1997, pp. 123., 127.).

A 13. században az ilyen jellegű okmányok száma folyamatosan gyarapodott, amelynek következtében egyre több település került először dokumentálásra. Ebből a szempontból az egyik legjelentősebb okirat a kolozsmonostori apátság birtokainak összeírása 1263-ból. Ennek tanúsága szerint az apátsághoz tartozó területek feküdtek a Kis-Szamos, a Gorbó, a Nádas, a Maros, a Nyárad és a Küküllő mentén is, tehát a magyarok (nemesek), székelyek és szászok lakta területeken egyaránt (Jakó, 1997, p. 206.). E vidékek településeinek felsorolásával a dokumentum számos (kb. 50), Erdély különböző területein található helység (pl. a Kolozs

¹ Köpeczi (1986, 1993) Erdély történetéről szóló munkái többek között a településhálózat kialakulását is részletesen tárgyalják, az írásos források megjelenése előtti idők viszonyaira vonatkozóan régészeti kutatásokra támaszkodva.

megyei Egeres, a Maros megyei Pókakeresztúr, a Szeben megyei Nagybaromlak) első írásos említését tartalmazza. Ez az összeírás tekinthető az erdélyi települések feljegyzéseinek történelmében az első olyan okmánynak, amely egy viszonylag nagyobb terület több települését leltározza. Ennek ellenére, bár a következő évtizedekben az okiratokban első ízben említett helységek száma ugrásszerűen megnövekedett, az első munka, amelynek kifejezett célja volt a helységek leltározása, csupán az 1330-as években jelent meg.

2.2. A pápai tizedjegyzék

A középkori Magyarország, így Erdély településeivel is kapcsolatos egyik, ha nem a legfontosabb forrásanyag az 1332 és 1337 között készült pápai tizedjegyzék, az első megmaradt dokumentum, ami megkísérelte az akkori Magyarország összes plébániájának felsorolását, feltüntetve a plébániával rendelkező helységek nevét is (Diós–Viczián, 2006). Ezáltal az okirat nemcsak számos középkori templom, hanem rengeteg helység első fennmaradt írásos említését is tartalmazza, így az egyháztörténeti kutatások mellett többek között településtörténeti kutatások egyik alapkövének is számít (F. Romhányi, 2019, p. 340.).

A pápai tizedjegyzéket összeállító adószedők nem magyarajkúak voltak, így a településneveket hallás után jegyezték le, gyakran a felismerhetetlenségig elmasátva őket (Diós–Viczián, 2006). Az anyag felhasználhatóságához nagymértékben hozzájárult Ortway Tivadar munkája (Ortway, 1891), aki, bár nem kevés ízben vétett hibát, amelyeket az utókor később igyekezett helyesbíteni, az eltorzult településnevek jelentős részét beazonosította (F. Romhányi, 2019, pp. 339-340.).

Bár kiemelkedő jelentőséggel bír, a munka nem teljes. Hiányoznak belőle a Győri egyházmegye, a Szepesség, a Csallóköz és az Alföld egyes területeinek plébániái, Erdély területét viszont a Barcaság kivételével lefedi (F. Romhányi, 2019, pp. 340-341.) A pápai tizedjegyzék ezáltal rengeteg erdélyi, azon belül is főleg székelyföldi helység első írásos feljegyzését hordozza magában. Közel 300 erdélyi településnek származik az 1332 és 1337 közötti időszakból az első írott említése, ami az általam összegyűjtött települések valamivel több mint 8%-a.

2.3. Az 1560-as évek dokumentumai

A következő évszázadokban folytatódott a települések határleírásokban, adománylevelekben és más okmányokban történő említése. Bár rengeteg helység nevét rögzítették első ízben a 14-15. századi dokumentumok, az említett települések számának tekintetében a pápai tizedjegyzékhez hasonló kaliberű munka nem, de még az 1263-as összeírást számottevően túlszárnyaló anyag sem született. Két, ebben a tekintetben gazdagnak mondható, szintén inkább a székelyföldi települések szempontjából fontos okirat a 16. század hetedik évtizedéből maradt fent.

Az egyik ilyen dokumentum a II. János király hadában szolgált udvarhelyszéki főemberek és lófők 1566-os névsora (Szabó, 1876, pp. 195–206.), amely településenként csoportosítja a szolgálatot tevő katonákat, így számos udvarhelyszéki helység első írásos feljegyzésének forrásanyagaként szolgál. A főemberek, valamint a lófők, a székelyek három társadalmi rangosztálya, ún. rendje közül a két magasabban jegyzettnek a tagjai voltak. Ahhoz, hogy valaki a legelölkelőbb osztályba, a főemberek csoportjába tartozzon, legalább három telekkel kellett rendelkeznie, míg a lófők azon székelyek voltak, akiknek módjában állt lovon harcolni (Szádeczky-Kardoss, 1927, p. 28.).

Ugyanakkor 1567-ből a székely székek, pontosabban Maros-, Udvarhely-, Csík-, Gyergyó-, Kászon-, Kézdi-, Sepsi- és Orbaiszék adóösszeírása maradt fent az utókor számára (Szabó, 1876, pp. 216–224.), amely székenként csoportosítva közölte az adóköteles települések nevét és az azokban található porták számát, így szintén rengeteg helység első írásos említését tartalmazza.

1566-ból és 1567-ből összesen több mint 100, általam összegyűjtött, zömében székelyföldi település első írásos említése származik.

2.4. A *Pragmatica Sanctio* kora

A 16. század végére a dolgozatban leltározott helységek majd háromnegyede már megjelent legalább egyszer az írásos forrásokban. Az ezt követő időszak dokumentumai, amellet, hogy tartalmazzák az írásos formában még nem említett településeket, a helységnevek alakulásának követése szempontjából is jelentősek. Az erdélyi települések „tömeges” névváltozásai, a feljegyzések alapján a 18. századtól kezdődően indultak meg.

A magyar rendek az 1722-1723. évi országgyűlésen fogadták el a Habsburg-ház nőági örökösödési rendjét szabályozó törvényt, a III. Károly magyar király által 1713-ban kiadott ún. Pragmatica Sanctio-t, amire azért volt szükség, mert Károly volt a család utolsó egyenesági férfitagja, így halálával e rendelet nélkül a család búcsút inthetett volna az uralkodásnak

(Halmos, 2005, p. 157., Szilágyi, 1894–1898). Ennek az időszaknak a településhálózati viszonyait tárja elénk Acsády Ignác munkája (Acsády, 1896).

A török kiűzését és a Rákóczi-szabadságharc leverését követően a szétzilált Magyarország stabil igazgatási alapokra fektetése az 1712–1715. évi pozsonyi országgyűlés során hozott törvényekkel vette kezdetét (Acsády, 1896, p. 11., Halmos, 2005, p. 157.). Az egyik elsődleges teendő az adózás megfelelő megszervezése volt, amelyhez szükség volt a népességi viszonyok alapos, minden szempontra kiterjedő felvételére, ami magába foglalta a települések összeírását is (Acsády, 1896, pp. 11–13.).

Az ezen összeírás során használt adatlapok feldolgozásával állította össze Acsády az időszak demográfiai statisztikáinak adatbázisát, településekre bontva. Az alkotás a kiadás korának helyesírása szerint jegyzi a települések neveit, így ebben a munkában kerül egységes helyesírás szerint bemutatásra Magyarország (és vele együtt Erdély) településhálózatának legkorábbi állapota. A munka, bár a kiadás idején használatban lévő településneveket helyezi előtérbe, az összeírás korában használt neveket is feltünteti, ha azok nem kizárólag helyesírásban különböztek egymástól, így többé-kevésbé valós képet fest a településnévi viszonyokról, ezáltal pedig nem csak egyes települések első írásos említésének biztosít esetlegesen teret, hanem a névváltozatok használati ideje közötti határvonal meghúzásának alapjául is szolgálhat (Acsády, 1896, p. 23.).

2.5. A *buccow-i* összeírás

Az 1760 és 1762 közötti időszakban Adolf Buccow erdélyi főhadiparancsnok rendelkezésére településenként összesítették az ortodox és unitus (görögkatolikus) hitű családok számát Erdélyben (Nyárády R., 1987). Ez már a két felekezet tagjainak harmadik összeírása volt, de az előző kettőt unitus vallási előljárók, 1733-ban Ioan Inocențiu Klein püspök, 1750-ben pedig Petru Aron püspöki vikárius vezették, így a románság irányába részrehajlásokat tartalmazhattak. A Klein-féle jegyzék (Bunea, 2012) egyébként nem kevés, főleg románok lakta területeken fekvő település korábban jellemző magyar nevét románosította el, amelyek a 20. században így váltak hivatalossá² (pl. Tatárfalva > Tataresd, Hunyad megye).

² A **hivatalos név** egy törvényesen alakított névtestület által jóváhagyott és hatáskörén belül alkalmazott földrajzi név, amelynek használata adott közegben kötelező. A településnevek általában hivatalos nevek, amelyeket az aktuális helységnévtárak rögzítenek. Romániában hivatalosan elismerik a települések kisebbségi nyelvű nevének írott alakját azokon a településeken, ahol a kisebbség számaránya meghaladja a 20%-ot. Így az ebbe a kategóriába sorolható erdélyi települések magyar nyelvű nevei napjainkban nem hivatalos nevek, hanem hivatalosan elismert kisebbségi nevek, volt viszont olyan időszak a történelemben, amikor hivatalos névként is funkcionáltak (Bartos-Elekes, 2013, pp. 29–30., Faragó, 2014, p. 26.).

A buccow-i összeírás, az előzőkkel ellentétben, két egymástól független fronton zajlott, a görögkatolikus egyházi vezetők mellett a politikai hatóságok is elvégezték azt. Ekképpen lehetőség nyílt a két adatsor kiegészítésére, ellenőrzésére és egy valamelyest objektív statisztika hátrahagyására az utókor számára (Ciobanu, 1926, pp. 617-618., Nyárády R., 1987).

Az összeírással létrejött adatsor az erdélyi románság 18. századi helyzetéről nyújt többé-kevésbé átfogó képet, de jelen dolgozat szempontjából sokkal lényegesebb, hogy ennek köszönhetően ebből a periódusból is fennmaradt a korszak erdélyi településeinek jegyzéke. Ebben nagy szerepet vállalt Virgil Ciobanu, aki a Bécsi Hadilevéltárban őrzött eredeti adatokat a 20. század elején lemásolta és közzétette (Ciobanu, 1926). Az anyag a települések neveit magyarul (kivéve a legnagyobb városokét, amelyek latinul jelennek meg) és zárójelben románul is közli, viszonylag egységes helyesírás szerint.

A Buccow-féle anyagban kb. 150, a három munkában összesen kb. 200 erdélyi település később, 1913-ban törzskönyvezett neve szerepel először.

2.6. Kezdeti helységnév-beavatkozások

A 18. század végére Magyarországon is kialakult az egyértelmű és a teljes államterületen egységes mértékű tájékozódás igénye az országon belül, amihez egységes helységnevekre³ is szükség volt. Bár a 18-19. század fordulóján több olyan munka (pl. a Lipszky János 1808-ban kiadott Magyarország térképéhez készült névmutató) is született, amely a településekre vonatkozó földrajzi nevek átfogó és lehető legpontosabb bemutatását célozza meg, azok nem tekinthetők hivatalos neveknek, hiszen a helységnevek központi szabályozása ekkor még nem kezdődött el, egy-egy településre több különböző név is vonatkozhatott. A földrajzi nevek rendszeres, hivatalos névmegállapítása csak a 19. század közepétől kezdődően indult meg (Bartos-Elekes, 2013, pp. 91-92.).

Az első névrendezési kísérlet a Bach-korszakhoz köthető, ami Magyarországot és Erdélyt egyaránt érintette. Ennek keretében, 1851-ben, majd 1854-ben Erdély közigazgatási átszervezésével párhuzamosan minden erdélyi településnek megszabták a használandó magyar, román és német nyelvű nevét (Bartos-Elekes, 2013, pp. 94-95.). Az időszak népszámlálásai, például az 1850., vagy az 1857. évi, amelyet Dányi Dezső összeállításában 1992-ben a

³ Az **egységesített név** egy adott földrajzi részlet előnyben részesített névváltozata, amelynek pontos, írott alakja rögzített. Az előnyben részesítést és az írott alak rögzítését egy ún. névtestület végezheti el, ami egy törvényes egység (pl. állam) által földrajzi névi ügyekben tanácsadó és/vagy döntési hatáskörrel van felruházva. Egy nyelven belül egy földrajzi részlethez egy egységesített név rendelhető. Több nyelv esetén azonban a névtestület több **egységesített névváltozatot** is megállapíthat (Bartos-Elekes, 2013, p. 26., Faragó, 2014, p. 26–28.).

Központi Statisztikai Hivatal is közzétett (Dányi, 1992), használták először több erdélyi település 20. század elején törzskönyvezett nevét.

Jelen dolgozat tekintetében ugyanebből a szempontból fontosak az 1873-tól kezdődően rendszeresen megjelenő hivatalos helységnévtárak, amelyek létrejötte ellenére a névmegállapítás a század legvégéig még rendszertelen és összehangolatlan maradt. A helységnévtárakban jól nyomon követhető az ebben az időszakban a településekre jellemző névváltoztatási trend, amely tulajdonképpen egyenértékű a helységnevek magyarosításával. Ezek keretében többek között hivatalossá emelték a magyar nyelvű névváltozatokat a több nyelvű névváltozattal rendelkező helységek esetében (pl. az ugyanarra a településre vonatkozó Nagy-Teremia és Marienfeld nevek közül a Nagy-Teremia vált hivatalossá), felelevenítették a régi magyar neveket (pl. az okiratokban a középkorban Révkápolnok, a 18. század közepétől viszont csak Vád néven szereplő település hivatalos neve Révkápolnok lett), átírással (pl. Blozsa > Balázsszeg) vagy fordítással (Pojnica > Kismező) magyarosították az idegen eredetűeket, vagy jelzőkkel látták el őket (pl. Püspöki > Biharpüspöki) a homonímiák⁴ elkerülése érdekében (Bartos-Elekes, 2013, pp. 113-114.).

2.7. A helységnévrendezés

A névmegállapítás rendszertelenségének végül az 1898-as IV. törvénycikk vetett véget, amely úgy rendelkezett, hogy minden községnek csak egy hivatalos neve lehet, amelyek meghatározását az Országos Községi Törzskönyvbizottságnak kell végeznie. A törzskönyvbizottság által javasolt nevet a belügyminisztérium tette hivatalossá. A bizottság 1898 és 1912 között az összes vármegye összes községének nevére javaslatot tett, azok jóváhagyása a legtöbb közigazgatási egység esetében meg is történt, ám Erdély területén Fogaras és Hunyad vármegyékben elmaradt (Faragó, 2014, pp. 165–167.). Emiatt a névrendezést egyrészt befejezetlennek lehet tekinteni, másrészt ezeken a vidékeken mai napig találunk példát homonímiára (pl. Brassó megyében két Földvár nevű település is van) (Bartos-Elekes, 2013, pp. 115., 119.).

E névrendezés kétségtelen haszna volt, hogy minden településhez egy és csakis egy hivatalos nevet rendelt, amelynek egyértelmű volt a helyesírása, ezáltal kiküszöbölte a rengeteg homonima és névváltozat által okozott tájékozódásbeli problémákat. Ezen kívül eltörölte a fölösleges jelzőket és megteremtette a helységnevek egybeírásának elvét a magyar nyelvben.

⁴ A **homonima** két vagy több azonos földrajzi név mindegyike, amelyek különböző földrajzi részleteket jelölnek. Homonimákról beszélünk tehát, ha ugyanazon név több különböző felszíni részletre is vonatkozik (pl. a Brassó név Romániában egy Hunyad megyei és egy Brassó megyei települést is jelöl) (Bartos-Elekes, 2013, p. 12.).

A névrendezés során az ekkor országos szinten létezett több mint tizenkétezer helység harmadának neve jelentős változáson esett át (Bartos-Elekes, 2013, p. 116.).

A törzskönyvezés végeredményét az 1913-ban kiadott helységnévtár összegezte (Farágó, 2014, p. 168.). Ez az anyag jelen dolgozat szempontjából a településnevek változása tekintetében kiemelkedő jelentőséggel bír, hiszen a törzskönyvezés végleges állapotát magába foglaló első, de a trianoni békediktátumot megelőző utolsó hivatalos helységnévtárról van szó. A munka az általam összegyűjtött települések közül több, mint 200 esetén az addig jellemzőtől különböző nevet rögzít. Az ezt megelőző, 1910-ben megjelent, a törzskönyvezés addigi eredményét összesítő helységnévtár kapcsán ez szintén több, mint 100 helységről mondható el.

2.8. A 20. század és az 1956-os helységnévtár

Az 1920-ban aláírt trianoni béke nyelvi és mennyiségi tekintetben hatalmas változást hozott a törzskönyvezés óta hivatalos nevekként dokumentált és használt települések körében. A magyar államterület csökkenésével mintegy 9200 település kikerült a magyar közigazgatás alól, magyar nyelvű neveik jelentős részét kiiktatták a hivatalos névhasználatból. Ennek következményeként a Kárpátokon belüli magyar helységnévanyag számottevő hányada sorvadni kezdett (Farágó, 2014, p. 172.). Azóta, az 1940–1944 közötti időszakot kivéve, amikor Észak-Erdély és Székelyföld nagy része ismét Magyarországhoz került, az erdélyi településnevek államnyelvi formája a román nyelvű név (Farágó, 2014, p. 179.).

Ennek az időszaknak egy fontos állomása az erdélyi települések tekintetében az 1956-os év. Az ekkor, már román hatóságok által kiadott helységnévtár (Indicatorul alfabetic al localităților din Republica Populară Română, 1956) tanúsága szerint a településhálózat átszervezése nyomán rengeteg új helység létesült Erdélyben, más településektől való különválásukat követően. Ennek nyomán kutatásom szempontjából ez a munka is kiemelt jelentőségű. Bár a helységnévtár a helységek felsorolásánál a települések magyar neveit nem említi, a névtár végén egy magyar-román visszakeresőben megtalálhatók (Bartos-Elekes, 2013, p. 166.), ami tovább növeli az anyag fontosságát.

Románia, így Erdély települései is 1968 óta sajátos közigazgatási rendszerbe szerveződnek. E rendszer alapegysége a falu (sat), amelyek közigazgatásilag, illetve statisztikailag nem önálló helységek. Több falu egy községet (comună) alkot, amelynek központi települése a községközpont (reședința de comună). Itt találhatóak a község végrehajtó irányító szervei, a polgármesteri hivatal és a helyi tanács. A városokhoz (oraș) és a megyei jogú városokhoz (municipiu) szintén tartozhatnak közigazgatásilag nem önálló falvak. 1968-tól ismét érvényben van Romániában a megyerendszer is. (Farágó, 2015, pp. 277-278.).

3. A kutatás célja

Erdély és a Részek településtárának kidolgozásához, azaz a terület összes dokumentáltan létezett településének szakszerű, mégis bárki számára könnyen értelmezhető és hozzáférhető bemutatásához a helységek adatbázisba szervezésére van szükség. Ez egyrészt a települések és a hozzájuk tartozó adatok szöveges formában történő közlésének áttekinthetősége, másrészt az anyag térinformatikai feldolgozhatósága szempontjából is célszerű.

Mivel egy ilyen adatbázis megvalósítása nagyon hosszú folyamat, a jelen dolgozat alapjául szolgáló kutatási tevékenység keretében kizárólag a történelmi Erdély településeivel foglalkozom. Ezeket gyűjtöm adatbázisba, lejegyezve különféle tulajdonságaikat: első és adott esetben utolsó írásos említéseik, jogállásváltozásaik évszámát, törzskönyvezett vagy más hivatalos anyagban rögzített magyar neveiket és azok írásos forrásokban való felbukkanásának évszámát, más jellemző magyar névváltozataikat, a kutatás pillanatában hivatalos román neveiket, az őket befogadó történelmi és mai közigazgatási egységeket stb. Célom egy olyan anyag összeállítása, amely a történelmi Erdély összes dokumentáltan létezett településére vonatkozóan tartalmazza a fent megnevezett adatokat.

A kutatás hosszú távú célja az adatbázis kiegészítése a Részek és a Temesköz Romániához tartozó részének településeivel, majd egy olyan interaktív, időben dinamikus weboldal, vagy térinformatikai alkalmazás kifejlesztése, amely képes a tágran értelmezett Erdély településhálózatában végbemenő változások szemléltetésére. A vizuális anyag alapján bármelyik településről könnyen megállapítható lenne, hogy az, írásos említései alapján mikor létezett, mikor milyen közigazgatási egységhez tartozott, mikor milyen jogállással bírt, vagy mikor mi volt a legjellemzőbb, vagy később hivatalos neve a különböző nyelveken. Az adatbázis, felhasználhatósága érdekében, ezt szem előtt tartva, ebben a szellemben fog elkészülni.

Cél továbbá egy olyan alkotás megvalósítása, amely a tágran értelmezett Erdély településeivel és azok történelmével kapcsolatos kutatások egyszerre megbízható és felhasználóbarát forrásanyagként szolgál. Ez a változások szemléltetését lehetővé tevő térinformatikai alkalmazás vagy weboldal kifejlesztésében teljesedne ki, de az adatbázis, a helységek és a velük kapcsolatos adatok könnyen áttekinthető módon történő összesítése által önmagában is képes lehet eleget tenni e feltételnek. Az egyes településekre vonatkozó információkat szolgáltató források megjelölésén keresztül az adatbázis azok elérését, így pedig részletesebb vizsgálatok kivitelezését is megkönnyítheti.

4. Módszerek

4.1. Céletterület

Tekintettel arra, hogy a fent részletezett hosszú távú célok, de még a teljes adatbázis összeállítása sem volt megvalósítható a jelen dolgozat megírására rendelkezésre álló idő alatt, első lépésként egy feldolgozható méretű és sűrűségű terület kiválasztására volt szükség. A döntés végül a történelmi Erdélyre esett, de hogy ez pontosan mit is jelent földrajzilag, az alábbiakban vizsgáljuk meg.

Manapság a köztudatban az Erdély földrajzi név magába foglalja magát a történelmi Erdélyt, a Részeket és a Temesköz egy részét, amelynek határai a mai belső közigazgatási egységek határaival megegyeznek (Köpeczi, 1993, p. 5.). Ennek értelmében a mai Arad, Beszterce-Naszód, Bihar, Brassó, Fehér, Hargita, Hunyad, Kolozs, Kovászna, Krassó-Szörény, Máramaros, Maros, Szatmár, Szeben, Szilágy és Temes megyéket tekinthetjük Erdély részének. Ez viszont csak az I. világháború után alakult ki, amelynek következményeként a Részeket és a Temesköz egy részét a történelmi Erdéllyel együtt Romániához csatolták (Köpeczi, 1993, p. 5.). Egészen addig az Erdély fogalom a Keleti-Kárpátok, a Kárpátkanyar, a Déli-Kárpátok, valamint az Erdélyi-szigethegység által közrefogott területre vonatkozott (Faragó, 2015, p. 423.), amint azt magyar nevének eredete (Erdőelve) is elárulja, melynek jelentése, a központi magyar tájszemlélethez igazodva, erdő előtti, erdőn túli terület (Kósa–Filep, 1975, p. 88.).

Valós határainak futása nagyban különbözik a mai megyékétől. Az I. világháború előtt Erdély részét képezte néhány, napjainkban moldvai, illetve havasalföldi megyéhez sorolt, így a köztudatban Moldva, valamint Havasalföld részének tekintett település (pl. a Nyemc megyéhez tartozó Almásmező, vagy Gyergyóbékás a Békás-szoros keleti oldalán – utóbbi román neve Bicazu Ardelean, ami annyit tesz, hogy az erdélyi Békás, az ugyanebben a völgyben fekvő Békás [Bicaz] várostól való megkülönböztetést szolgálja). Ugyanakkor Erdély és a Magyar Királyság határa sem a mai közigazgatási egységek határai mentén húzódott.

A történelmi Erdély részét képezte a ma Máramaros megyéhez tartozó Lápos mente, az ettől délre fekvő Ilosvai-hegység és Csicsói-dombság, a mai Szilágy megye Szamostól délre, a Meszes-hegységtől és az Egregy folyótól keletre fekvő része, a mai Krassó-Szörény megye néhány települése a Marga folyó Bisztra folyóba torkollásától keletre, a Magyar Királysághoz tartozott viszont a Fehér-Körös teljes vízgyűjtő területe, a mai Hunyad megye északi részével együtt. A mai Beszterce-Naszód, Brassó, Fehér, Hargita, Kolozs, Kovászna, Maros és Szeben megyék teljes területét a történelmi Erdély részének tekinthetjük. Ezeket az információkat a települések írásos dokumentumokban való említéseit szintetizáló, de történelmi közigazgatási hovatartozásaikat is bemutató forrásanyagaim alapján állíthatom.

4.2. Forrásanyagok

A településekkel kapcsolatos adatokat elsősorban Szabó M. Attila Erdély, Bánság és Partium történeti és közigazgatási helységnévtára (Szabó, 2003) című művéből kölcsönöztem. Ez az alkotás összesíti a legtöbb ma is létező (tágon értelmezett) erdélyi település különféle forrásokban fellelhető írásos említéseit, évek szintjén azok időpontját, feltüntetve a nevek eredeti alakját. Jelöli ugyanakkor, hogy a települések mely említéseikkor bírtak városi kiváltságokkal, voltak önállóak, vagy tartoztak más településekhez, hogy mikor melyik közigazgatási egység részét képezték, illetve mai és történelmi névváltozataikat, tehát rengeteg olyan információt, amit a kutatás be kíván mutatni. Bár egy rendkívül kimunkált és nagy adatmennyiséget hordozó műről van szó, csak szöveges formában elérhető, így a jelentékenyebb számú települést érintő kutatások esetén használata sok időt vesz igénybe. Munkám az adatok könnyen áttekinthető szintetizálása, hosszú távon pedig a vizuális megjelenítés által épp ennek ellensúlyozását tűzi ki célul.

Hasonló jellegű alkotás Vistai András János Tekintő – Erdélyi helynévkönyv című műve (Vistai, é.n.). Bár részletességében nem éri el a Szabó M. Attila által összeállított anyag szintjét, ritka hiányosságait alkalmanként kiegészíti, így néhány esetben ezt a munkát is használtam, ahogy Léstyán Ferenc Megszentelt kövek – A középkori erdélyi püspökség templomai című könyvét is (Léstyán, 2000). Utóbbi, bár nem a települések írásos említéseinek összesítését célozza meg, első feljegyzéseiket sok esetben jelöli, néha a Szabó M. Attila anyagában szereplőknél korábbi datálású említéseket is magába foglalva, így ez a munka is hasznosnak bizonyult.

Ezek a művek ugyanakkor csak nagyon ritkán tesznek említést a török kor vége, tehát a 18. század kezdete előtt elpusztult településekről. Ezeket Csánki Dezső (Csánki, 1890) és Györffy György (Györffy, 1987) a középkori Magyarország helységeinek összesítését megcélzó munkáiból próbáltam meg pótolni. Sajnos egyik alkotás sem terjed ki Erdély teljes területére, a székely és a szász székek középkori települései például mindkettőből hiányoznak, így e vidékek újkor előtt elpusztult helységeire vonatkozóan csak a három másik, e települések bemutatása tekintetében nem biztos, hogy teljes műre hagyatkozhattam. Ritkán más munkákat is használtam, ezek az 1. mellékletben közzétett adatbázisban vannak a megfelelő helyeken feltüntetve.

A leltározott települések közel 10%-a nem szerepelt semmilyen, általam megvizsgált forrásanyagban. Bár e települések létezése ismert, 2022-ben be vannak tagolva a román közigazgatási rendszerbe, keletkezésükre utaló írásos feljegyzések nem elérhetőek, vélhetően nemrégiben önállósulhattak. A kutatás jelen szakaszában a rendelkezésre álló időkeret

szüksége miatt ezekre a településekre úgy tekintettem, mintha az adatgyűjtés idején keletkeztek volna, ám a későbbiekben ebben a tekintetben vélhetően azokra a népszámlálási statisztikákra lenne célszerű támaszkodnom, amelyek először kezelték őket önálló településként. E helységek felvétele az Open Street Map alapján történt.

4.3. A kutatás során követett irányelvek

A településekről tehát hatalmas mennyiségű, írásos feljegyzések formájában hozzáférhető adat áll rendelkezésre, ezt az adatmennyiséget teljes egészében azonban rendkívül bonyolult, talán nem is lehetséges a felhasználók számára könnyen fogyasztható módon bemutatni. Az adatbázis összeállításakor szem előtt tartottam a kutatás rövid távú célját, a helységek írásos említéseiből kinyerhető lehető legtöbb információ minél áttekinthetőbb összefoglalását, de a hosszú távú célkitűzéseket is, főként az erdélyi településhálózatban végbemenő változások vizuális reprezentációját. Ezek kivitelezése, az adathalmaz mérete miatt csak bizonyos korlátok között lehetséges, éppen ezért a tervezési szakaszban néhány olyan alapelvet határoztam meg, amelyek az adatok célnak megfelelő szűrését segítették elő, de amelyek fokozatos feloldását a kutatás előrehaladása lehetővé teheti. Ezek a megkötések főleg a települések időben talán legnehezebben bemutatható, jogállás- és névhasználatbeli változásaira vonatkoztak, leegyszerűsítve az adatbázis kidolgozását és vélhetően a majdani vizuális reprezentáció kereteit megszabó térinformatikai alkalmazás vagy weboldal kifejlesztését is.

A történelem különböző periódusaiban a településeket más-más jogi szempontok alapján lehetett elkülöníteni. Eltérések az időszakok között főleg a városok jogállásaiban mutatkoznak. Hosszú ideig például a városok mezővárosi, vagy szabad királyi városi jogokkal rendelkeztek, később, a 19-20. század fordulóján rendezett tanácsú- és törvényhatósági jogú városokat lehetett megkülönböztetni, napjainkban pedig, amint azt a 4.8. fejezetben is olvashattuk, egyszerű városok és megyei jogú városok léteznek Erdélyben. Az alapvetően rurális jellemzőkkel bíró települések elkülönítése az urbanizáltabb helységektől viszont mindig megállta a helyét. A különféle jogállások közötti átmenet bemutatása a kutatás jelen szakaszában igen körülményes lett volna, ezért a településeket jogállás tekintetében az egyszerűség kedvéért csupán falvakra és városokra osztottam.

Még így is kompromisszumokat kellett azonban kötnöm, mert az egyes települések jogállása akár falu-város viszonylatban is nagyon sokszor megváltozhatott a történelem során. Az adatbázis azon tulajdonságát, miszerint segítségével minden helységről éves bontásban megállapítható, hogy épp milyen jogállással bírt, az áttekinthetőség megőrzése végett így valamelyest csorbítanom kellett. Ez alapján az adatbázisban az első nem eredeti (azaz legelső

írással említésében rögzített) jogállásán történő és az utolsó megváltozott jogállásán való írással megjelenését követő első írott említése közötti időszakban minden települést megváltozott jogállásúnak tekintettem, figyelmen kívül hagyva az esetleges időközi jogállásváltozásokat.

Ennél is bonyolultabbnak bizonyult viszont a helységek különböző időszakokban jellemző magyar neveinek bemutatása. A sokáig egységesítetlen helyesírású és alakú településnevek lejegyzett formáiban gyakran jelentkeztek apró eltérések. A kutatás keretében azonban ezeket nem, csupán a nagyon egyértelmű különbségeket vettem figyelembe. Ilyennek számított például egy-egy településnév teljes átalakulása, elő- vagy utótaggal való kiegészülése. Az áttekinthetőség fenntartása érdekében azonban az egymástól egyértelműen különböző nevek közül sem állt módomban az összeset bevezetni az adatbázisba. Minden településnek bemutattam a törzskönyvezett, esetleg más 20. századi hivatalos dokumentumban rögzített, tehát a kutatás idején használatban lévő magyar nevét (a továbbiakban elsőrendű név), illetve kizárólag egy, ettől eltérő jellemző névváltozatát (a továbbiakban másodrendű név)⁵. Bizonyos esetekben, ha szükségesnek éreztem, ezalól kivételt tettem és a másodrendű név mellett zárójelben egy ritkábban használt, vagy későbbi datálású nevet is megjelenítettem. Nem minden elpusztult település esetén beszélhetünk viszont törzskönyvezett vagy más 20. századi dokumentumban rögzített magyar névről. Ilyenkor, indokolt helyzetben, első- és másodrendű név címén a helység több, az írással források alapján meghatározott időszakokban jellemző, egymástól egyértelműen különböző neve is bemutatásra kerülhetett.

Az adatbázis a különböző településneveket is időhöz kötöten jeleníti meg. Ebből kifolyólag, a fenti feltételekhez igazodva kiolvasható belőle, hogy az egyes településeknek mi volt a jellemző magyar neve a különböző időszakokban. Az elsőrendű nevet annak írással forrásokban való rendszeres használatának kezdetétől kezelttem jellemző névként. Ez gyakran egybeesett a település első írással említésének időpontjával. Ellenkező esetben az adatbázis jelöli, hogy a helység első dokumentált megjelenése és az elsőrendű név írással forrásokban való rendszeres használatának kezdete között mi volt a település jellemző magyar neve (ez a másodrendű név). Több másodrendű név bemutatása esetén, azok dokumentumokban való használatának idejét összevontam, még akkor is, ha ezek élesen elkülönültek egymástól. A másodrendű név alkalmanként akkor is feltüntetésre került, ha annak első dokumentált

⁵ Az elsőrendű és másodrendű név kifejezéseknek kizárólag a módszertan ismertetésének megkönnyítése szempontjából van jelentősége. Az elsőrendű név általában a ma használatban levő magyar helységnévre (tehát a törzskönyvezés során, vagy más 20. századi dokumentumban hivatalosan rögzített magyar névre), a másodrendű név pedig egy ettől különböző magyar névalakra vonatkozik. Ez alól azonban, bár ritkán, de vannak kivételek, ezért volt szükség e két fogalom bevezetésére. A kutatásnak nem célja a különböző névváltozatok rangsorolása.

megjelenése későbbi volt az elsőrendűénél. Ennek feltétele egy olyan időszak megléte volt, amelynek során az írásos források kizárólag a másodrendű néven hivatkoztak a településre.

Ritkán előfordult ugyanakkor az is, hogy egy település szász, esetleg román névalakja előbb szerepelt a feljegyzésekben, mint a magyar név. Ilyenkor a magyar településnév megjelenéséig az idegen nyelvű névalak került bemutatásra, méghozzá az adott nyelv mai helyesírási szabályaihoz igazodó formában. Sok nemrégiben létesült település magyar nevét semmilyen általam megvizsgált forrásanyag nem rögzíti (gyakran a román nevet is csak az Open Street Map-re hivatkozva tudtam lejegyezni), így esetükben csupán a román nyelvű alakot jelenítettem meg. Jelen dolgozatban nem tértem ki a szász, román és más nyelvű településnevek nyelven belüli változására.

Végül, de nem utolsó sorban néhány, a települések létezésére vonatkozó kikötést is tennem kellett. Az adatbázis azon települések megalakulásának, amelyek önállósulásuk előtt, az írásos források tanúsága szerint, más helységek részét képezték, önállóvá válásukat tekinti. Végig önálló településként veszi viszont számításba azokat a helységeket, amelyek ma önállóak, első írásos említésükkor is önállóak voltak, azonban egy bizonyos periódusban igazoltan más települések részét képezték, esetleg bizonyítottan elpusztultak. Egyes elpusztult települések csak egyetlen ízben jelennek meg az írott forrásokban. Ezeket az adatbázis úgy kezeli, mintha első írásos feljegyzésük évében keletkeztek, az azt követő évben pedig el is pusztultak volna.

4.4. Az adatbázis összeállítása

A településeket középkori közigazgatási egységek szerint csoportosítva szerveztem Excel-táblába. Ez azért volt célszerű, mert a középkori településhálózati állapotokat bemutató munkák is ezt az osztályozást alkalmazzák és a főbb újkori településhálózatra fókuszáló forrásanyagok szintén jelölik az egyes települések középkori közigazgatási hovatartozását, így e kategorizálás mentén lehetett legegyszerűbben összefűzni a különböző művekben leírt információkat. Emellett a középkori megyék határai javarészt igazodnak a történelmi Erdély határaihoz, így arra is ritkán kellett figyelnem, hogy az éppen vizsgált település a történelmi Erdély határain belül vagy kívül található-e. Ha bizonytalan volt, hogy egy adott helység mely középkori közigazgatási egység területén feküdt (ez leginkább az újonnan létesült települések esetén merült fel), e települések vagy a mai községeik más falvainak középkori közigazgatási hovatartozásáról a fő forrásanyagokban lejegyzett információkat tekintettem mérvadónak. Ha egy település esetleg több igazgatási egység részét is képezte a középkor különböző időszakaiban, ahhoz soroltam, amelyikhez jellemzően tartozott.

Az adatbázisban 17 különböző oszlopban jegyeztem le a helységek számos tulajdonságát, amelyek egyike tehát az őket befogadó középkori közigazgatási egység volt. E csoportosítás szerint a középkori székely (Aranyos-, Csík-, Kézdi-, Maros-, Orbai-, Sepsi-, Udvarhely-) és a szász (Kőhalom-, Medgyes-, Nagysink-, Segesvár-, Szászsebes-, Szászváros-, Szeben-, Szerdahely-, Újegyház-) székek, Beszterce-, Brassó- és Fogaras vidéke, Belső-Szolnok, Doboka, Fehér, Hunyad, Kolozs, Küküllő és Torda vármegyék területén fekvő, dokumentáltan létezett településeket gyűjtöttem össze. Jelöltem azt is, hogy ezek a helységek melyik 2022. évi megyéhez tartoznak, így az adatbázisban találkozunk Bákó, Beszterce-Naszód, Brassó, Fehér, Hargita, Hunyad, Kolozs, Kovászna, Krassó-Szörény, Máramaros, Maros, Nyemc⁶, Szucsáva⁷, Szeben és Szilágy megyei településsel is. A köztes közigazgatási egységek feltüntetésével jelen dolgozatban nem foglalkoztam, a közigazgatási viszonyok változásának elemzése a kutatás későbbi szakaszában fog megvalósulni.

Az elkészült adatbázis szervező elve az évszám. Külön oszlopban tároltam egyrészt a települések első és utolsó írásos említésének évét. Utóbbinak értelemszerűen az elpusztult települések esetén volt különösebb jelentősége, a napjainkban is létező helységekhez tartozó rekordok utolsó írásos említésnek szánt oszlopába a 9999-es érték került. Azon településeknél, amelyek esetében nem állt rendelkezésemre semmilyen, a keletkezésükre utaló írásos feljegyzés, az első írásos említéseket tartalmazó oszlopba a kutatás jelen fázisában a dolgozat megjelenésének évét (2022) vezettem be.

A települések létezésének keretet adó évszámok mellett, évszámban kifejezett időpillanathoz kötöttem a helységek jogállásában bekövetkező változásokat is, amint azt az előző fejezetben részletesen tárgyaltam. Egy oszlopban a települések eredeti, tehát első írásos említésekor rögzített jogállásának időben első megváltozásának évszámát jelöltem. Ha egy település kezdetben falu volt, később azonban városi kiváltságokat kapott, ebbe az oszlopba a helység első városként való írásos említésének évszáma került. Egy másik oszlop a települések megváltozott jogállásának eredeti jogállással történő, időben utolsó visszaalakulásának évszámát tartalmazza. Tehát, ha az előbbi településünk idővel elvesztette városi jogállását, akkor ez az oszlop a helység utolsó városként történő említését követő első írásos feljegyzés

⁶ A Nyemc név román közvetítéssel (Neamț, jelentése német) honosodott meg a magyar nyelvben. A megye nevét a Magyarországról száműzött német nyelvű huszitákról kapta, akik két várost (Németvásár [Târgu Neamț] és Karácsonkő [Piatra Neamț]) is alapítottak a térségben. Németvásár korai magyar neve Németi volt, kezdetben ezt a nevet vette át a közigazgatási egység is, később azonban a román név nyomán a Nyemc (Niamc) forma is elterjedt a magyarban (Faragó, 2017, pp. 386-387.). Az egyértelműség végett a dolgozatban utóbbit használom.

⁷ A Szucsáva név a román Suceava másodlagosan magyarosodott változata. A város és azon keresztül az igazgatási egység a Szucsáva, korai magyar nevén Szöcs folyóról kapta a nevét. Ennek nyomán a középkorban a város magyar neve Szöcsvásár (Szűcsvásár) volt (Faragó, 2017, p. 401.). Az egyértelműség végett a dolgozatban a Szucsáva alakot használom.

évszámával egészült ki. Így például az adatbázis a településeket első és utolsó városként történő említésük között városnak tekinti, az ebben az időszakban felmerülő esetleges további változásokat nem veszi figyelembe. Egy oszlop a települések eredeti, egy másik pedig azok megváltozott jogállását jelöli. Ha egy helységnek nem, vagy csak egyszer változott meg a jogállása az idők során, a megfelelő oszlopokba nem került semmiféle érték.

Az adatbázis évszámok segítségével mutatja be azt is, hogy mikor kezdték el rendszeresen használni a dokumentumok a települések elsőrendű nevét. Ennek részleteiről szintén az előző fejezetben olvashatunk. Egy oszlopban az elsőrendű nevet, egy másikban az elsőrendű név írásos forrásokban való megjelenése előtt jellemzőnek mondható, egy (ritkán két) másodrendű nevét, egy harmadikban a másodrendű név első írásos előfordulásának, egy negyedikben pedig az elsőrendű név rendszeres használata kezdetének évszámát tároltam. Természetesen voltak olyan települések, amelyekre az írásos források a történelem során végig az elsőrendű nevükön hivatkoztak, ezek esetében másodrendű név nem került bemutatásra, így a megfelelő oszlopok szintén üresen maradtak. Ha a törzskönyvezett vagy 20. századi dokumentumban rögzített névvel nem rendelkező elpusztult településeknek több névváltozata is megjelenítésre került, akkor általában az írásos forrásokban korábban megjelenő név szerepel a többi helység elsőrendű, a későbbi pedig másodrendű neveit tartalmazó oszlopban, bár ebben különösebb szabályszerűség nem figyelhető meg. A többi település másodrendű neveinek első írásos előfordulását tartalmazó oszlopba ilyenkor e települések másodrendű nevei rendszeres dokumentált használata kezdetének évszáma, a többi település elsőrendű nevei rendszeres dokumentált használata kezdetének évszámát tartalmazóba pedig e helységek másodrendű nevei utolsó írásos előfordulásának évszáma került.

Jeleznem kellett ugyanakkor, hogy az adatbázisban szereplő helységek ma milyen települések részét képezik, az olyan helységek azonosítása érdekében például, amelyek napjainkra beleolvadtak más településekbe, vagy elpusztultak. A befogadó települések napjainkban használatos magyar (ez többnyire azonos volt ezek elsőrendű nevével), román (tehát a kutatás idején hivatalos) és adott esetekben egy jellemző német nevét is megadtam, többnyire a Szabó-féle anyaghoz igazodva.

Végül, de nem utolsó sorban minden település esetén jelöltem az azzal kapcsolatos adatokat szolgáltató forrásanyag szerzőjének vezetéknévét, hogy aki az anyagot további kutatásokra szeretné használni, könnyen megállapíthassa a bemutatott információk származási helyét. Emellett fenntartottam egy oszlopot az esetleges megjegyzéseknek, egy másikat pedig üresen hagytam a jövőbeli térinformatikai feldolgozás szempontjából fontos, a kutatás későbbi szakaszában meghatározott egyedi azonosítóknak.

5. Eredmények

A kutatás keretében a történelmi Erdély 3448 dokumentáltan létezett települését sikerült azonosítanom. Ezek teljes felsorolását az 1. melléklet tartalmazza. Az 1. táblázat az összegyűjtött településeket aszerint csoportosítja, hogy melyik középkori, illetve mai közigazgatási egységek területén fekszenek. Kihangsúlyozom, hogy ez az osztályozás a középkori igazgatási egységek tekintetében nem a középkorban hozzájuk tartozó települések számát, hanem a napjainkban e történelmi igazgatási egységek egykori területén található helységeket hivatott bemutatni. A közigazgatási egységek kiterjedése természetesen a középkor során is folyamatosan változott, így területük alatt jelen esetben azon települések összességének környezete értendő, amelyek a középkor alatt jellemzően részüket képezték.

1. táblázat: A történelmi Erdély településeinek középkori és mai közigazgatási egységek szerinti területi eloszlása

Középkori vármegye vagy kiváltságos terület	Települések száma	2022. évi közigazgatási egység	Települések száma
Belső-Szolnok vármegye	229	Bákó megye (Județul Bacău)	13
Beszterce vidéke	66	Beszterce-Naszód megye (Județul Bistrița-Năsăud)	258
Brassó vidéke	51	Brassó megye (Județul Brașov)	171
Doboka vármegye	249	Fehér megye (Județul Alba)	626
Fehér vármegye	605	Hargita megye (Județul Harghita)	266
Fogaras vidéke	68	Hunyad megye (Județul Hunedoara)	522
Hunyad vármegye	529	Kolozs megye (Județul Cluj)	548
Kolozs vármegye	366	Kovászna megye (Județul Covasna)	145
Küküllő vármegye	138	Krassó-Szörény megye (Județul Caraș-Severin)	4
Szász székek	198	Máramaros megye (Județul Maramureș)	32
Székey székek	585	Maros megye (Județul Mureș)	522
Torda vármegye	364	Nyemc megye (Județul Neamț)	8
		Szucsáva megye (Județul Suceava)	5
		Szeben megye (Județul Sibiu)	194
		Szilágymegye (Județul Sălaj)	134
Összesen	3448	Összesen	3448

A következő táblázatokban vizsgáljuk meg, hogy hány általam összegyűjtött település létezett dokumentáltan a középkori közigazgatási egységek jellemző és a mai megyék tényleges területén a történelem fontosabb pillanataiban. A 2. táblázat az írásos forrásokban a tatárjárás kezdetének évéig már említett helységek ilyen szempontú területi eloszlását mutatja be.

1241-ig 185, a kutatás során leltározott települést említettek a feljegyzések a történelmi Erdélyben, a legtöbbet, 66-ot a mai Kolozs megye területén. Nagyobb számban a mai Fehér,

Brassó, Beszterce-Naszód és Maros megyék területén fekvő helységek jelentek meg eddig az időpontig a dokumentumokban. A statisztika alapján ebben az időszakban Erdély északi része, főleg a középkori Kolozs és Doboka vármegyék területe mutatkozik sűrűbben lakottnak. A délebbi vidékeken viszonylag nagyobb a politikai és egyházi központ, Gyulafehérvár környékének településsűrűsége. Érdekes, hogy a mai Hargita megye területén egyetlen helységet sem említenek eddig az időpontig a források, a székely székekén is összesen kevesebb, mint 10-et.

Az okiratokban 1241-ig előforduló települések több mint 20%-a városi jogállású is volt a történelem folyamán. Ezzel szemben ez, az összes általam összegyűjtött település kevesebb, mint 5%-ról mondható el. Ez szépen illusztrálja, hogy a mindenkor erdélyi településhálózat központjai milyen nagymúltú alapokon fekszenek. Ezek közül számos település mind a mai napig megőrizte városi jogállását.

2. táblázat: A történelmi Erdély első ízben 1241 végéig említett településeinek középkori és mai közigazgatási egységek szerinti területi eloszlása

Középkori vármegye vagy kiváltságos terület	Települések száma	2022. évi közigazgatási egység	Települések száma
Belső-Szolnok vármegye	11	Bákó megye (Județul Bacău)	0
Beszterce vidéke	3	Beszterce-Naszód megye (Județul Bistrița-Năsăud)	19
Brassó vidéke	7	Brassó megye (Județul Brașov)	28
Doboka vármegye	32	Fehér megye (Județul Alba)	34
Fehér vármegye	39	Hargita megye (Județul Harghita)	0
Fogaras vidéke	7	Hunyad megye (Județul Hunedoara)	4
Hunyad vármegye	2	Kolozs megye (Județul Cluj)	66
Kolozs vármegye	37	Kovászna megye (Județul Covasna)	3
Küküllő vármegye	6	Krassó-Szörény megye (Județul Caraș-Severin)	0
Szász székek	21	Máramaros megye (Județul Maramureș)	0
Székely székek	9	Maros megye (Județul Mureș)	17
Torda vármegye	11	Nyemc megye (Județul Neamț)	0
		Szucsáva megye (Județul Suceava)	0
		Szeben megye (Județul Sibiu)	9
		Szilágy megye (Județul Sălaj)	5
Összesen	185	Összesen	185

A 3. táblázat egyrészt az 1242 és 1526 közötti első írásos említéssel rendelkező, másrészt az összes 1526-ig említett erdélyi település területi eloszlását ábrázolja. Ez alapján szépen kirajzolódik, hogy a Magyarországon a középkor végét jelölő mohácsi vész évéig a történelmi Erdély általam összegyűjtött helységeinek kétharmada már megjelenik az írásos forrásokban.

Ennek nyomán, bár e települések között találunk napjainkra elpusztultakat is, joggal állíthatjuk, hogy a mai erdélyi településhálózat zöme már a középkor végén fennállt.

A fennmaradt írásos adatok alapján a középkor során a mai Hunyad és Kolozs megyék területén létezett a legtöbb település, egyaránt közel 450. Érdekesség, hogy a feljegyzések alapján a történelmi Erdély mai moldvai megyékhez tartozó települései közül egyik sem létezett a középkor végén. Ez az adott területen uralkodó földrajzi viszonyokkal magyarázható: e települések egyaránt a Kárpátokon átívelő szorosok mentén, vagy a folyók és patakok felső völgyeiben fekszenek.

Az 1242 és 1526 közötti első írásos feljegyzéssel rendelkező települések közül érdekes módon mindössze 277 helység első említése köthető az 1332 és 1337 között kiadott pápai tizedjegyzékhez. E 277 település fele Székelyföld területén található. Ezek alapján két dolog mondható el: a történelmi Erdély középkor végéig dokumentáltan létezett helységeinek több mint 85%-át adománylevelekben, határleírásokban és más hasonló okiratokban jegyezték fel, amelyeket nem kifejezetten a települések összesítésének céljával készítettek, ezzel ellentétben viszont a középkor végéig írásban említett székelyföldi települések majdnem fele a pápai tizedjegyzékben jelent meg először.

3. táblázat: A történelmi Erdély első ízben 1241 és 1526 között említett településeinek középkori és mai közigazgatási egységek szerinti területi eloszlása

Középkori vármegye vagy kiváltságos terület	Települések száma		2022. évi közigazgatási egység	Települések száma	
	1242-1526 között	1526-ig összesen		1242-1526 között	1526-ig összesen
Belső-Szolnok vármegye	140	151	Bákó megye (Județul Bacău)	0	0
Beszterce vidéke	30	33	Beszterce-Naszód megye (Județul Bistrița-Năsăud)	165	184
Brassó vidéke	23	30	Brassó megye (Județul Brașov)	84	112
Doboka vármegye	193	225	Fehér megye (Județul Alba)	212	246
Fehér vármegye	241	280	Hargita megye (Județul Harghita)	103	103
Fogaras vidéke	33	40	Hunyad megye (Județul Hunedoara)	445	449
Hunyad vármegye	446	448	Kolozs megye (Județul Cluj)	377	443
Kolozs vármegye	243	280	Kovácsna megye (Județul Covasna)	88	91
Küküllő vármegye	124	130	Krassó-Szörény megye (Județul Caraș-Severin)	2	2
Szász székek	153	174	Máramaros megye (Județul Maramureș)	17	17
Székely székek	297	306	Maros megye (Județul Mureș)	359	376
Torda vármegye	188	199	Nyemc megye (Județul Neamț)	0	0
			Szucsáva megye (Județul Suceava)	0	0
			Szeben megye (Județul Sibiu)	168	177
			Szilágy megye (Județul Sălaj)	91	96
Összesen	2111	2296	Összesen	2111	2296

A 4. táblázat az 1526 és 1699 közötti, tehát a török korból származó első írásos említéssel rendelkező, és az összes 1699-ig, azaz a török kor végéig (pontosabban a karlócai béke évéig) dokumentáltan létezett település számát tartalmazza és jelöli azok területi eloszlását.

Erre támaszkodva elmondható, hogy ebben az időszakban az írásos feljegyzések alapján megreked a településhálózat növekedése. A dokumentumok tanúsága szerint a török korban alig több mint tizedannyi település létesül, mint addig összesen. Ezzel ellentétes tendencia figyelhető meg viszont Székelyföldön: a történelmi Erdély területén a vizsgált periódusban első ízben említett helységek több mint fele székelyföldi. E települések jelentős része is (majd háromnegyede) a 4.3. fejezetben tárgyalt 1566-os és 1567-es okmányokban jelenik meg csupán. Ennek fényében úgy tűnik, hogy csak a székelyföldi településekről mondható el az általánosságban, hogy első írásos említéseik a helységek összeírását kifejezetten megcélzó dokumentumokhoz köthetők. Az átlagosnál több helység jelenik meg ebben az időszakban a középkori Belső-Szolnok vármegye területén is. Ezek egy része a román lakosság állandó településeinek kialakulásával hozható összefüggésbe. Mellettük már a mai Bákó és Szucsáva megyék területén is említene a dokumentumok egy-egy helységet a korszakban.

4. táblázat: A történelmi Erdély első ízben a török korban (1526-1699) említett településeinek középkori és mai közigazgatási egységek szerinti területi eloszlása

Középkori vármegye vagy kiváltságos terület	Települések száma		2022. évi közigazgatási egység	Települések száma	
	1527-1699 között	1699-ig összesen		1527-1699 között	1699-ig összesen
Belső-Szolnok vármegye	46	197	Bákó megye (Județul Bacău)	1	1
Beszterce vidéke	9	42	Beszterce-Naszód megye (Județul Bistrița-Năsăud)	16	200
Brassó vidéke	8	38	Brassó megye (Județul Brașov)	35	147
Doboka vármegye	3	228	Fehér megye (Județul Alba)	10	256
Fehér vármegye	18	298	Hargita megye (Județul Harghita)	75	178
Fogarás vidéke	22	62	Hunyad megye (Județul Hunedoara)	3	452
Hunyad vármegye	2	450	Kolozs megye (Județul Cluj)	10	453
Kolozs vármegye	8	288	Kovácsna megye (Județul Covasna)	36	127
Küküllő vármegye	3	133	Krassó-Szörény megye (Județul Caraș-Severin)	0	2
Szász székek	3	177	Máramaros megye (Județul Maramureș)	14	31
Székely székek	146	452	Maros megye (Județul Mureș)	42	418
Torda vármegye	4	203	Nyemc megye (Județul Neamț)	0	0
			Szucsáva megye (Județul Suceava)	1	1
			Szeben megye (Județul Sibiu)	4	181
			Szilágy megye (Județul Sălaj)	25	121
Összesen	272	2568	Összesen	272	2568

Az 5. táblázatban az elsőként 1700 és az I. világháború vége között, tehát Erdély Magyarország részeként töltött utolsó bő két évszázadában dokumentált, valamint az 1918-ig említett összes erdélyi település számának középkori és mai területegységenkénti változása figyelhető meg.

Amint ez is mutatja, csak nagyon kevés település első írásos említése származik a vizsgált időszakból, bár ezalatt egyre több, a helységek összesítését közvetlenül vagy közvetetten megcélzó és egyéb dokumentum született. A periódus, a különböző névbeavatkozások nyomán inkább a helységnevek egységesítésében vállalt szerepet. Az adatbázis alapján névváltozáson átesett települések több mint kétharmadának elsőrendű neve (ami a legtöbb helység esetében ugye a törzskönyvezés során rögzített névnek felel meg) ebben az időszakban jelent meg először az írásos forrásokban. Az első ízben a vizsgált intervallum során említett kevés település legnagyobb része magasabban fekvő területeken található. Ez a táblázatban is szépen kirajzolódik: a legtöbb 1700 és 1918 közötti első írásos említéssel rendelkező helység a nagy, összefüggő hegyvidéki területekkel rendelkező mai megyék (Fehér, Hargita, Hunyad) határain belül fekszik. A jelenség Hunyad és Fehér megyék esetében a románság állandó településeinek folyamatos létrejöttével, Hargita megyében a székelység hegyvidéki legelők mentén húzódó folyók (pl. Tatros és mellékvei) felső völgyeiben való megtelepedésével magyarázható.

5. táblázat: A történelmi Erdély első ízben 1700 és 1918 között említett településeinek középkori és mai közigazgatási egységek szerinti területi eloszlása

Középkori vármegye vagy kiváltságos terület	1700-1918 között	1918-ig összesen	2022. évi közigazgatási egység	1700-1918 között	1918-ig összesen
Belső-Szolnok vármegye	1	198	Bákó megye (Județul Bacău)	4	5
Beszterce vidéke	6	48	Beszterce-Naszód megye (Județul Bistrița-Năsăud)	12	212
Brassó vidéke	6	44	Brassó megye (Județul Brașov)	9	156
Doboka vármegye	5	233	Fehér megye (Județul Alba)	32	288
Fehér vármegye	29	327	Hargita megye (Județul Harghita)	23	201
Fogaras vidéke	1	63	Hunyad megye (Județul Hunedoara)	40	492
Hunyad vármegye	42	492	Kolozs megye (Județul Cluj)	16	469
Kolozs vármegye	14	302	Kovácsna megye (Județul Covasna)	7	134
Küküllő vármegye	1	134	Krassó-Szörény megye (Județul Caraș-Severin)	0	2
Szász székek	7	184	Máramaros megye (Județul Maramureș)	1	32
Székely székek	44	496	Maros megye (Județul Mureș)	15	433
Torda vármegye	14	217	Nyemc megye (Județul Neamț)	5	5
			Szucsáva megye (Județul Suceava)	0	1
			Szeben megye (Județul Sibiu)	5	186
			Szilágy megye (Județul Sălaj)	1	122
Összesen	170	2738	Összesen	170	2738

A 6. táblázatban az 1919 és a dolgozat megírásának pillanata közötti időből származó első írásos említéssel rendelkező helységek számának középkori és mai területegységenkénti változása látható. A táblázat az eddig felhasznált források alapján megállapíthatatlan dokumentálási idejű településeket is magába foglalja. Az összes napjainkig említett erdélyi helység középkori és mai igazgatási egységek szerinti bontását az 1. táblázat már tartalmazza.

Az elmúlt, valamivel több mint 100 évben majdnem kétszer annyi település jelent meg az írásos források alapján (és a valóságban is) a történelmi Erdély területén, mint az azt megelőző majd 400 évben. Az ezalatt az időszak alatt létesült helységek közel fele a mai Fehér megye területén található, ahol az ott élő románság kis számú hegyvidéki szórt helységeinek számtalan településrészét nyilvánították önálló településsé. A legtöbbjükéről azonban nem tudjuk, hogy pontosan mikor, mivel a megvizsgált 20. századi forrásanyagokban viszont még nem szerepelnek, ezért valószínűsíthető, hogy önállósulásuk valamikor 1956 után következett be. A 338 Fehér megye területén fekvő helységből 277 település első írásos említésének idejét nem sikerült megállapítani. Ez az összes ismeretlen dokumentálási idejű település több mint négyötöde. E helységek magyar neveit sem rögzítette semmilyen írásos feljegyzés, ezért az adatbázis csak román neveiket adja meg. Az sem elképzelhetetlen, hogy jelen dolgozat az első írott anyag, ami egyáltalán tárgyalja ezeket a településeket.

A településrészek önállósulása Erdély más részein is megfigyelhető és többnyire időhöz is köthető volt. Ha az ismeretlen dokumentálási idejű helységeket nem vesszük figyelembe, akkor a vizsgált intervallumban – zömében más helységektől való különválásukat követően – létesült települések 80%-át 1956-ban rögzítették először az írott anyagok. A 710 ebben az időszakban keletkezett település több mint 90%-a vagy 1956-os, vagy ismeretlen dokumentálású. Sok helység alakult meg ebben az időszakban a Mezőségen is, Beszterce-Naszód, Kolozs és Maros megyék területén, de tovább folytatódott Hargita megye magasabban fekvő vidékeinek benépesítése is.

6. táblázat: A történelmi Erdély első ízben 1919-től napjainkig említett vagy ismeretlen dokumentálású településeinek középkori és mai közigazgatási egységek szerinti területi eloszlása

Középkori vármegye vagy kiváltságos terület	Települések száma	2022. évi közigazgatási egység	Települések száma
Belső-Szolnok vármegye	31	Bákó megye (Județul Bacău)	8
Beszterce vidéke	18	Beszterce-Naszód megye (Județul Bistrița-Năsăud)	46
Brassó vidéke	7	Brassó megye (Județul Brașov)	15
Doboka vármegye	16	Fehér megye (Județul Alba)	338
Fehér vármegye	278	Hargita megye (Județul Harghita)	65
Fogaras vidéke	5	Hunyad megye (Județul Hunedoara)	30
Hunyad vármegye	37	Kolozs megye (Județul Cluj)	79
Kolozs vármegye	64	Kovácsna megye (Județul Covasna)	11
Küküllő vármegye	4	Krassó-Szörény megye (Județul Caraș-Severin)	2
Szász székek	14	Máramaros megye (Județul Maramureș)	0
Széky székek	89	Maros megye (Județul Mureș)	89
Torda vármegye	147	Nyemc megye (Județul Neamț)	3
		Szucsáva megye (Județul Suceava)	4
		Szeben megye (Județul Sibiu)	8
		Szilágy megye (Județul Sălaj)	12
Összesen	710	Összesen	710

A kutatás során azonosított erdélyi települések közül kerekén 150 helység rendelkezett a történelem folyamán, az írásos források tanúsága szerint hosszabb-rövidebb ideig városi jogállással. E települések középkori és mai igazgatási egységek szerinti, valamint az előbb tárgyalt időszakok bontásában első írásos említésük ideje szerinti csoportosítását a 7. táblázat tartalmazza.

Az idők során városi jogkörrel is bíró helységek zöme már a középkor vége előtt megjelent a feljegyzésekben, ami jelentőségüket is valamelyest alátámasztja. Csupán 16 olyan erdélyi településnek származik 1526-nál későbből az első írásos említése, amely története során városi kiváltságokat kapott. A legtöbb városi jogállással valaha rendelkező helységet a tatárjárás és a mohácsi csata közötti periódus folyamán említették először a különböző dokumentumok. Ez azzal is összefüggésben áll, hogy az általam összegyűjtött települések igen nagy részének ebből az időszakból származik az első írásos feljegyzése (lásd 3. táblázat). A fennállásuk alatt városi kiváltságokkal is rendelkező helységek az okiratokban 1241-ig előforduló települések közötti számottevő hányadára már a 2. táblázat kapcsán is felhívtam a figyelmet.

A legtöbb, a történelem folyamán legalább ideig-óráig városi jogállással is rendelkező település, nem meglepő módon a történelmi Erdély különböző kiváltságokkal rendelkező rendi nemzetei, a szász és a székely székek és a nagy kiterjedésű középkori Fehér vármegye, míg a legkevesebb a középkori Fogarasvidék területén alakult ki.

A 7. táblázatban vizsgált 150 település több mint fele, 80 helység, a dolgozat készítésének időpontjában is város, míg a maradék 70 napjainkra elvesztette városi jogállását. 149 helység ma is létezik, a 150., Kolozsmonostor pedig a 19. század végén Kolozsvár részévé vált.

7. táblázat: A történelmi Erdély dokumentált létezésük során városi jogokkal is rendelkező településeinek első írásos említéseik ideje, valamint középkori és mai közigazgatási egységek szerinti csoportosítása

Középkori vármegye vagy kiváltságos terület	Időszak					Összesen
	1241 végéig	1242-1526 között	1527-1699 között	1700-1918 között	1919 elejétől	
Belső-Szolnok vármegye	4	8	1			13
Beszterce vidéke	2	4				6
Brassó vidéke	3	6			1	10
Doboka vármegye	3	3				6
Fehér vármegye	9	9		1		19
Fogaras vidéke	1	1			1	3
Hunyad vármegye	1	11		3	2	17
Kolozs vármegye	5	7				12
Küküllő vármegye	2	6				8
Szász székek	4	19				23
Székely székek	2	12	4	2		20
Torda vármegye	3	9	1			13
Összesen	39	95	6	6	4	150
2022. évi közigazgatási egység	Időszak					Összesen
	1241 végéig	1242-1526 között	1527-1699 között	1700-1918 között	1919 elejétől	
Beszterce-Naszód megye (Județul Bistrița-Năsăud)	4	8				12
Brassó megye (Județul Brașov)	4	10			2	16
Fehér megye (Județul Alba)	11	14		1		26
Hargita megye (Județul Harghita)		4	2	2		8
Hunyad megye (Județul Hunedoara)	2	11		3	2	18
Kolozs megye (Județul Cluj)	9	11				20
Kovászna megye (Județul Covasna)	1	4	2			7
Máramaros megye (Județul Maramureș)		1				1
Maros megye (Județul Mureș)	4	12	1			17
Szeben megye (Județul Sibiu)	3	17				20
Szilágy megye (Județul Sălaj)	1	3	1			5
Összesen	39	95	6	6	4	150

A fenti táblázatok alapján tegyünk röviden néhány megállapítást az egyes középkori igazgatási egységek területén fekvő településhálózatra vonatkozóan.

A középkori **Belső-Szolnok vármegye** területén található települések napjainkban Beszterce-Naszód megye nyugati, Kolozs megye északi, Máramaros megye délkeleti és Szilágy megye északkeleti részein fekszenek. Ez a terület egy híján 230 települést foglal magába. E helységek zömét, több mint 60%-ukat 1242 és 1526 között említették először a dokumentumok, de más igazgatási egységekhez viszonyítva az első ízben a török korban feljegyzett települések száma is jelentős. Az írásos források alapján a 229 Belső-Szolnok vármegye területén fekvő településből 13 viselt városi jogállást a történelem folyamán. Ezek felsorolását, első írott előfordulásuk időpontja szerint rendezve, a 8. táblázat tartalmazza.

8. táblázat: A középkori Belső-Szolnok vármegye területén fekvő egykori és mai városok első írásos említésük sorrendjében

Magyar név	Román név	Első írásos említés	Első írásos említés városként	Első írásos említés a városi jogállás elvesztése után	Megye
Désakna	Ocna Dejului	1060	1427	1857	Kolozs
Retteg	Reteag	1060	1405	1873	Beszterce-Naszód
Dés	Dej	1214	1412		Kolozs
Bethlen	Beclean	1235	1552		Beszterce-Naszód
Apanagyfalu	Nușeni	1243	1476	1485	Beszterce-Naszód
Szamosújvárnémeti	Mintiu Gherlii	1269	1482	1484	Kolozs
Magyarláros	Târgu Lăpuș	1291	1598		Máramaros
Szamosújvár	Gherla	1291	1643		Kolozs
Szentmargita	Sânărmăghita	1330	1495	1513	Kolozs
Alparét	Bobâlna	1332	1455	1599	Kolozs
Girolt	Ghirolt	1332	1579	1587	Kolozs
Csicsókápolna	Căpâlna	1437	1437	1467	Szilágy
Szamosósmező	Glod	1538	1850	1857	Szilágy

A táblázatból a települések magyar és román neve mellett megállapítható, hogy mikor említették őket először a dokumentumok, mikor jegyezték őket először városként, illetve városi jogállásuk elvesztése után, valamint, hogy melyik mai közigazgatási egység részét képezik. A többi középkori igazgatási egység kapcsán bemutatott táblázatokban is ez a logika fog érvényesülni.

Az összesítés alapján elmondható, hogy az egykori Belső-Szolnok vármegye területén található, a történelem során ideig-óráig városi jogkörrel bíró települések mindegyike megjelent a 16. század közepéig az írásos forrásokban. Két helység, Désakna és Retteg már különösen

korán, 1060-ban szerepel a feljegyzésekben. A legtöbb település csak rövid ideig tudhatta magáénak városi jogait, négyük viszont, Bethlen, Dés, Magyarláros és Szamosújvár napjainkban is birtokolja azokat. Rajtuk kívül egy évszázadnál hosszabb időszak erejéig viselt városi kiváltságokat Alparét, Désakna és Retteg is. A helységek legnagyobb hányadát a 15. század során nyilvánították várossá.

A középkorban **Beszterce vidékéhez** tartozó terület ma szinte teljes egészében Beszterce-Naszód megye részét képezi, néhány, ma Szucsáva megyében fekvő település környezetétől eltekintve. Ezen a területen 66 települést sikerült azonosítanom, amelyek nagy részének első írásos említése az 1242 és 1526 közötti időszakból, vagy az elmúlt száz évből származik. A 66 helység közel egytizede rendelkezett városi jogállással az idők során, amelyeket a 9. táblázatban vizsgálhatunk meg.

9. táblázat: A középkori Beszterce vidéke területén fekvő egykori és mai városok első írásos említésük sorrendjében

Magyar név	Román név	Első írásos említés	Első írásos említés városként	Első írásos említés a városi jogállás elvesztése után	Megye
Óradna	Rodna	1235	1239	1574	Beszterce-Naszód
Beszterce	Bistrița	1241	1250		Beszterce-Naszód
Naszód	Nășăud	1264	1850		Beszterce-Naszód
Dipse	Dipșa	1332	1518	1528	Beszterce-Naszód
Szásztörpény	Târpiu	1332	1451	1473	Beszterce-Naszód
Oláhszentgyörgy	Sângeorz-Băi	1440	2001		Beszterce-Naszód

A középkori Beszterce vidéke területén található, a történelem folyamán városi jogállást is viselő települések mindegyike létezett már a középkorban is, de Beszterce az egyetlen olyan, amely már a középkor során szert tett városi kiváltságaira és mai napig sikerült is megőriznie azokat. A napjainkban városi jogállású települések közül Naszód a 19., Oláhszentgyörgy pedig a 21. században vált várossá. Az adatok alapján Óradna a középkor során fontos helységnek számított, a 16. század folyamán viszont már elvesztette városi jogait.

A középkorban **Brassó vidéke** területén fekvő, általam azonosított 51 helység jelenleg kivétel nélkül Brassó megyéhez tartozik. Legnagyobb részüket természetesen a tatárjárás és a mohácsi vész közötti időszakban említették első ízben a feljegyzések. Ezek tanúsága szerint a terület településeinek kb. 20%-a város is volt történelme során (lásd 10. táblázat).

10. táblázat: A középkori Brassó vidéke területén fekvő egykori és mai városok első írásos említésük sorrendjében

Magyar név	Román név	Első írásos említés	Első írásos említés városként	Első írásos említés a városi jogállás elvesztése után	Megye
Prázsmár	Prejmer	1211	1466	1882	Brassó
Brassó	Braşov	1235	1380		Brassó
Földvár	Feldioara	1240	1380	1909	Brassó
Feketehalom	Codlea	1265	1485		Brassó
Barcarozsnyó	Râşnov	1331	1427		Brassó
Höltövény	Hălchiu	1335	1404	1467	Brassó
Vidombák	Ghimnav	1342	2002		Brassó
Négyfalu	Săcele	1366	1956		Brassó
Zernest	Zărneşti	1366	1956		Brassó
Predeál	Predeal	1956	1968		Brassó

A középkori Brassó vidéke területének az idők folyamán városi jogállással is bíró települései, Predeál kivételével, amelynek keletkezése az írásos források alapján a 20. századra tehető, mind középkoriak. A középkorban városi jogállásra szert tett helységek közül maga Brassó, illetve Feketehalom és Barcarozsnyó napjainkban is város, de sokáig birtokolta városi jogait Földvár és Prázsmár is. Négy település csak az utóbbi időszakban szerezte meg városi jogállását. Ezek közül érdemes szót ejteni Négyfaluról, amely Hosszúfalu, Bácsfalu, Csernátfalu és Türkös, négy barcasági csángó település összevonásával keletkezett, majd kapott városi jogokat. Esetében a helységek első írásos említéseinek évszámát tartalmazó oszlopban az alkotó települések első feljegyzésének évszáma szerepel.

A középkori **Doboka vármegye** területe a mai Beszterce-Naszód megye déli és Kolozs megye északi részének egy szélességi körökkel nagyjából párhuzamos sávjára, valamint Szilágy megye keleti részére terjedt ki. Ezen a területen 249 helység került a dolgozat keretében összeírásra. Bár e települések zömének első feljegyzése szintén az 1242 és 1526 közötti időszakból származik, más középkori igazgatási egységek területéhez képest jelentős a nagyon korai első írásos említéssel rendelkező helységek száma is, így a térség az írásos források alapján a jelenleg is létező erdélyi településhálózat egyik bölcsőjének mondható. Ennek ellenére viszont az egykori Doboka vármegye területén mindössze hat település tett szert a történelem folyamán városi jogállásra, napjainkra pedig mindegyikük el is vesztette azt (lásd 11. táblázat).

11. táblázat: A középkori Doboka vármegye területén fekvő egykori és mai városok első írásos említésük sorrendjében

Magyar név	Román név	Első írásos említés	Első írásos említés városként	Első írásos említés a városi jogállás elvesztése után	Megye
Doboka	Dăbâca	1000	1513	1545	Kolozs
Bonchida	Bonțida	1060	1440	1496	Kolozs
Buza	Buza	1220	1460	1573	Kolozs
Szék	Sic	1291	1459	1893	Kolozs
Kisfehéregyház	Albeștii Bistriței	1332	1475	1506	Beszterce-Naszód
Csákgorbó	Gârbou	1335	1594	1614	Szilágy

A táblázatban felsorolt középkori települések egyaránt a 15. vagy 16. század során szereztek meg városi jogaikat. Szintén közös bennük, hogy Szék kivételével viszonylag rövid ideig gyakorolták azokat: a legtöbb helység néhány évtizedig, Buza valamivel több mint egy évszázadig, Szék pedig, a 19. század végével bezárólag közel 450 évig. Nem lehet szó nélkül elmenni a vármegye névadó településének első írásos említése mellett. Dobokáról már 1000-ban megemlékeztek az írott anyagok, ami által a történelmi Erdély egyik legkorábban említett helységévé vált.

A középkori **Fehér vármegye** területe a mai Fehér megye mellett, Brassó, Hargita, Kovászna, Maros és Szeben megyéket is érintette, ugyanis a Gyulafehérvár köré szerveződő, összefüggő magterület mellett Fehér vármegyéhez tartozott számos, Dél-Erdély legkülönbözőbb pontjain fekvő település is, mai szóhasználattal élve egyfajta exklávékat alkotva. E középkori igazgatási egység területén sikerült a kutatás során a legtöbb helységet dokumentálni, szám szerint 605-öt, amelyek több mint egyharmada első feljegyzésének ideje mellett viszont, az eddig használt forrásanyagok alapján nem lehetett állást foglalni. Nem csupán e helységek első írásos említésének idejét, hanem ezek magyar nevét sem rögzíti semmilyen anyag, így az adatbázis is csupán az internetes térképszolgáltatások segítségével megállapítható román neveiket tartalmazza. Talán jelen dolgozat az első munka, ami egyáltalán tárgyalja őket. A középkori Fehér vármegye területén található helységek szintén több mint egyharmadának első írásos említése a középkor második feléből származik, nem kevesebb, mint 19 település pedig városi jogkörrel is rendelkezett fennállása során (lásd 12. táblázat).

12. táblázat: A középkori Fehér vármegye területén fekvő egykori és mai városok első írásos említésük sorrendjében

Magyar név	Román név	Első írásos említés	Első írásos említés városként	Első írásos említés a városi jogállás elvesztése után	Megye
Gyulafehérvár	Alba Iulia	900	900		Fehér
Felsőmarosújvár	Uioara de Sus	1068	1601	1672	Fehér
Alvinc	Vințu de Jos	1205	1309	1886	Fehér
Boroskrakkó	Cricău	1206	1347	1733	Fehér
Magyarigen	Ighiu	1206	1347	1873	Fehér
Vízakna	Ocna Sibiului	1222	1291		Szeben
Borosbenedek	Benic	1238	1760	1873	Fehér
Vajasd	Oieșdea	1238	1721	1877	Fehér
Sárd	Șard	1238	1760	1850	Fehér
Borberek	Vurpăr	1248	1393	1893	Fehér
Zalatna	Zlatna	1262	1365		Fehér
Tövis	Teiuș	1269	1455		Fehér
Abrudbánya	Abrud	1270	1427		Fehér
Nagyenyed	Aiud	1272	1415		Fehér
Szászsalatna	Zlagna	1290	1800	1817	Szeben
Borbánd	Bărbant	1299	1721	1886	Fehér
Szelistye	Săliște	1353	2003		Szeben
Topánfalva	Câmpeni	1484	1850		Fehér
Marosújvár	Ocna Mureș	1733	1850		Fehér

Az egykori Fehér vármegye területének majdnem az összes, az idők során városi jogokkal is bíró helysége már létezett a középkorban. E helységek közül sok ma is város: a feljegyzésekben már 900-ban előfordul Gyulafehérvár mellett a középkor óta gyakorolja városi jogait Vízakna, Zalatna, Tövis, Abrudbánya és Nagyenyed. Hosszú ideig bírta városi jogkörét Magyarigen, Alvinc és Borberek is. Érdekes módon a táblázatban szereplő települések szinte mind a középkori Fehér vármegye összefüggő területén és nem az exlávékban találhatók.

A középkori **Fogaras vidékének** területén található, a kutatás során dokumentált 68 település napjainkban Brassó vagy Szeben megyében fekszik. A vidék helységeinek kb. fele 1242 és 1526 között, nagyjából egyharmada pedig a török korban fordult elő először az írásos forrásokban. Utóbbi más középkori igazgatási egységek területéhez képest egészen magas arány, ami vélhetően az itt élő románság állandó településeinek megjelenésével hozható összefüggésbe. A területen elhelyezkedő települések közül mindössze háromnak sikerült szert tennie városi jogokra valamikor a történelem folyamán (lásd 13. táblázat).

13. táblázat: A középkori Fogaras vidéke területén fekvő egykori és mai városok első írásos említésük sorrendjében

Magyar név	Román név	Első írásos említés	Első írásos említés városként	Első írásos említés a városi jogállás elvesztése után	Megye
Fogaras	Făgăraș	1231	1413		Brassó
Betlen	Beclean	1509	1632	1660	Brassó
Viktóriaváros	Victoria	1956	1956		Brassó

Látható, hogy csupán a középkori igazgatási egység központja, Fogaras tudta megszerezni városi kiváltságait már a középkorban és megtartani azokat napjainkig. Betlen csupán néhány évtized erejéig bírta városi jogait a 17. században, míg Viktóriavárost csak a kommunizmus idején építették fel, majd nyilvánították várossá.

A középkori **Hunyad vármegye** területének legnagyobb része a mai Hunyad, néhány hozzá tartozó település pedig a mai Fehér és Krassó-Szörény megyében található. A területen található több mint 500 település kb. 85%-nak az 1242 és 1526 közötti időszakból származik az első feljegyzése. A középkori Hunyad vármegye területén található egykori és mai városok a 14. táblázatban vannak felsorolva.

14. táblázat: A középkori Hunyad vármegye területén fekvő egykori és mai városok első írásos említésük sorrendjében

Magyar név	Román név	Első írásos említés	Első írásos említés városként	Első írásos említés a városi jogállás elvesztése után	Megye
Pusztakalán	Călan	1200	1960		Hunyad
Hátszeg	Hațeg	1247	1366		Hunyad
Marosillye	Ilia	1248	1784	1873	Hunyad
Vajdahunyad	Hunedoara	1265	1409		Hunyad
Déva	Deva	1269	1449		Hunyad
Marossolymos	Șoimuș	1278	1459	1587	Hunyad
Vecel	Vețel	1278	1479	1491	Hunyad
Algyógy	Geoagiu	1291	1508		Hunyad
Óraljaboldogfalva	Sântămăria-Orlea	1315	1347	1492	Hunyad
Dobra	Dobra	1387	1475	1909	Hunyad
Vulkán	Vulcan	1462	1956		Hunyad
Petrilla	Petrila	1493	1956		Hunyad
Petrozsény	Petroșani	1785	1956		Hunyad
Lupény	Lupeni	1800	2003		Hunyad
Hobicaurikány	Uricani	1876	1956		Hunyad
Piski	Simeria	1921	2001		Hunyad
Aninósza	Aninoasa	1932	1990		Hunyad

A vizsgált térség a történelem folyamán városi jogállással is rendelkező települései kivétel nélkül a mai Hunyad megyében fekszenek és igen jelentős részük napjainkban is város. A középkortól a mai napig városi jogállású helység Hátszeg, Vajdahunyd, Déva és Algyógy, illetve csupán a 20. század elején vesztette el városi jogait Dobra. A városhálózat a 20. századtól kezdődően számottevően átalakult, több újkorban alapított Zsil menti bányásztelepülés (pl. Lupény, Petrozsény) tett szert városi jogokra, de néhány középkori helységet (pl. Vulkán, Petrilla) is várossá nyilvánítottak.

Kolozs vármegye területe a középkorban a mai Szilágy megye legdélebbi, a mai Kolozs megye nyugati és középső, a mai Beszterce-Naszód megye délnyugati és a mai Maros megye északnyugati részét foglalta magába. Ezen a területen összesen 366 helységet sikerült azonosítanom, amelyek kétharmada először 1242 és 1526 között fordul elő a dokumentumokban, de viszonylag jelentős az írásos források alapján ennél korábban, vagy mindössze az utóbbi időben létesült települések száma is. Doboka és Fehér vármegye mellett a középkori Kolozs vármegye területe adja a legtöbb tatárjárás előtti írásos említéssel rendelkező települést a történelmi Erdélyben. A terület helységei közül 12 viselt hosszabb-rövidebb ideig városi jogállást a történelem folyamán (lásd 15. táblázat).

15. táblázat: A középkori Kolozs vármegye területén fekvő egykori és mai városok első írásos említésük sorrendjében

Magyar név	Román név	Első írásos említés	Első írásos említés városként	Első írásos említés a városi jogállás elvesztése után	Megye
Kolozsvár	Cluj-Napoca	1177	1257		Kolozs
Kolozs	Cojocna	1199	1459	1909	Kolozs
Kolozsmonostor	Cluj-Mănăştur	1214	1492	1581	Kolozs
Bátos	Batoș	1228	1507	1886	Maros
Váralmás	Almașu	1234	1470	1627	Szilágy
Gyalu	Gilău	1246	1466	1909	Kolozs
Magyargorbó	Gârbău	1263	1597	1640	Kolozs
Monorfalva	Monor	1296	1850	1906	Beszterce-Naszód
Nagysármás	Sârmașu	1311	2003		Maros
Bánffyhunyd	Huedin	1317	1437		Kolozs
Teke	Teaca	1318	1446	1909	Beszterce-Naszód
Magyarzsombor	Zimbor	1320	1850	1857	Szilágy

A táblázatban szereplő települések egyaránt középkoriak, többségük pedig már a középkorban birtokolta városi jogait. Kolozsvárnak és Bánffyhunynak sikerült azokat a napjainkig megőriznie, rajtuk kívül a dolgozat készítésének idején viszont csak a 2003-ban várossá nyilvánított Nagysármás rendelkezik hasonló jogokkal. Viszonylag hosszabb ideig gyakorolta városi jogkörét Kolozs, Bátos, Gyalu és Teke. Az egykori Kolozs vármegye területén található az adatbázis egyetlen olyan települése, amely a történelem valamely időszakában városi jogállású volt, ma már azonban nem önálló helység: a ma Kolozsvár részét képező Kolozsmonostor.

A középkori **Küküllő vármegye** területe egy 138, ma Fehér, Maros és Szeben megyékben fekvő, sőt, egy Hargita megyéhez tartozó települést is felölelő térség a Kis-Küküllő alsó szakasza mentén és az ettől délre a Nagy-Küküllőig húzódó vidéken. A terület helységeinek majd 90%-át a középkor második felében említették először a dokumentumok. Itt található az írásokból legkorábban ismert települések egyike, a mára már elpusztult Sarold, amelynek első feljegyzése a 10. századból maradt fent, de az első ízben 1002-ben említett, ma is létező Szászbonyha is. Az egykori vármegye területének 8 települése rendelkezett fennállása során városi jogállással (lásd 16. táblázat).

16. táblázat: A középkori Küküllő vármegye területén fekvő egykori és mai városok első írásos említésük sorrendjében

Magyar név	Román név	Első írásos említés	Első írásos említés városként	Első írásos említés a városi jogállás elvesztése után	Megye
Szászbonyha	Bahnea	1002	1405	1525	Maros
Küküllővár	Cetatea de Baltă	1177	1471	1909	Fehér
Balázsfalva	Blaj	1252	1721		Fehér
Radnót	Iernut	1257	1989		Maros
Mikeszásza	Micăsasa	1267	1487	1488	Szeben
Dicsőszentmárton	Târnăveni	1278	1466		Maros
Bolkács	Bălcaciu	1319	1482	1494	Fehér
Erzsébetváros	Dumbrăveni	1332	1733		Szeben

A vármegye területén fekvő, a történelem során városi jogokat is birtokló települések mindegyike már a középkorban létezett. Közülük öt a 15., kettő a 17., egy pedig a 20. században tett szert először az írásos források alapján városi jogállására. A három utóbbi (Balázsfalva, Erzsébetváros, illetve Radnót) még most is rendelkezik ezekkel, a 15. századtól napjainkig viszont csak Dicsőszentmárton jogállása maradt változatlan. A 20. században esett el ezektől a jogoktól Küküllővár, és alig több mint egy évszázadig viselte őket a már említett Szászbonyha.

A középkori **szász székek** közül Medgyes-, Szeben- és Újgyházszerék teljes területe, egyetlen, jelenleg Brassó megyéhez tartozó szebenszeréki települést leszámítva a mai Szeben, míg Kóhalomszerék teljes egészében a jelenlegi Brassó megyéhez tartozik. Az egykori Nagysinkszék a mai Brassó és Szeben, Segesvárszerék pedig Brassó, Szeben és Maros megyék határvidékén terült el. A jelenlegi Fehér megyében található a középkori Szászsebeszerék teljes területe, Szerdahelyszerékét Fehér megye Szeben, Szászvárosszerékét pedig Hunyad megyével osztja meg. A kilenc szerék egykori területén alig kevesebb, mint 200 települést sikerült összegyűjtenem, amelyeket a 17. táblázat első írásos említései ideje szerint csoportosít.

17. táblázat: A középkori szász székek területén fekvő települések első írásos említései ideje szerinti eloszlása

Szász szerék	Időszak					Összesen
	1241 végéig	1242-1526 között	1527-1699 között	1700-1918 között	1919 elejétől	
Kóhalomszerék	7	10	1			18
Medgyesszerék		24				24
Nagysinkszék	5	18				23
Segesvárszerék	1	20	1	1		23
Szászsebeszerék	1	9		1	2	13
Szászvárosszerék	2	11	1		9	23
Szebenszerék	5	38		5	3	51
Szerdahelyszerék		11				11
Újgyházszerék		12				12
Összesen	21	153	3	7	14	198

A középkori szász székek területén fekvő települések közel 90%-a már 1526 előtt megjelent az írásos forrásokban, legtöbbjük értelemszerűen a 13. század második felétől kezdődően. Az egykori Medgyes-, Nagysink-, Szerdahely- és Újgyházszerékek területén elhelyezkedő összes helység a dokumentumok tanúsága szerint is létezett már a középkorban, de más szerékeken is ritka az ennél későbbi írásos említéssel rendelkező település. Újkeletű helységek inkább a magasabb térszínű vidékeken (pl. Szászvárosszerék, Szebenszerék ilyen jellegű részei) jelentek meg. A történelmi Erdélyben úgy abszolút, mint relatív értékben a szász szerékek területén létezett a legtöbb olyan település, amely történelme során városi kiváltságokkal is büszkélkedhetett (lásd 18. táblázat). Ez nem véletlen, hiszen a középkori erdélyi településhálózat felvirágoztatásához elsősorban a szászok járultak hozzá, ugyanis falvaik, a bennük folytatott kézműves- és kereskedő-tevékenység hatására rendre városi kiváltságokat kaptak (Köpeczi, 1993, pp. 204-205.).

18. táblázat: A középkori Szászföld területén fekvő egykori és mai városok első írásos említésük sorrendjében, székek szerint csoportosítva

Magyar név	Román név	Első írásos említés	Első írásos említés városként	Első írásos említés a városi jogállás elvesztése után	Megye
Kőhalomszék					
Kőhalom	Rupea	1324	1433		Brassó
Medgyesszék					
Kiskapus	Copșa Mică	1263	1960		Szeben
Medgyes	Mediaș	1267	1359		Szeben
Muzsna	Moșna	1280	1723	1850	Szeben
Nagykapus	Copșa Mare	1283	1723	1733	Szeben
Riomfalva	Richiș	1283	1723	1839	Szeben
Berethalom	Biertan	1283	1397	1909	Szeben
Nagyselyk	Șeica Mare	1283	1412	1873	Szeben
Kisselyk	Șeica Mică	1302	1723	1873	Szeben
Nagysinkszék					
Szentágota	Agnita	1280	1466		Szeben
Nagysink	Cincu	1328	1474	1882	Brassó
Kissink	Cincșor	1332	1434	1488	Brassó
Segesvárszék					
Segesvár	Sighișoara	1280	1407		Maros
Szászkézd	Saschiz	1309	1419	1854	Maros
Szászsebesszék					
Szászsebes	Sebeș	1224	1345		Fehér
Szászvárosszék					
Szászváros	Orăștie	1224	1421		Hunyad
Kudzsir	Cugir	1493	1960		Fehér
Szebenszék					
Nagyszeben	Sibiu	1189	1326		Szeben
Nagydisznód	Cisnădie	1204	1323		Szeben
Nagytaalmács	Tâlmăciu	1265	1369		Szeben
Felek	Avrig	1364	1989		Szeben
Szerdahelyszék					
Szerdahely	Miercurea Sibiului	1290	1456		Szeben
Újgyházszék					
Újgyház	Nocrich	1263	1721	1876	Szeben

Nem meglepő módon a táblázatban szereplő helységek kivétel nélkül már a középkor idején előfordultak a feljegyzésekben. Egyetlen település van, a mai Fehér megyében található Kudzsir, amelynek első írásos említése a 15. század végéről származik, a többi helységről legkésőbb az 1300-as években már megemlékeztek a dokumentumok. Sok helység (Kőhalom, Medgyes, Szentágota, Segesvár, Szászsebes, Szászváros, Nagyszeben, Nagydisznód, Nagytalmács, Szerdahely) városi jogállását is a középkortól bírja. Berethalom, Nagyselyk, Nagysink és Szászkézd szintén városi jogokkal rendelkezett már a középkorban is, amiket azonban napjainkhoz közeledve szerre elvesztettek. Az egykori Medgyesszék területén hat olyan helység is található, amelyet az idők során városként is említettek az írásos források, ma azonban nincs városi jogkörük.

A középkori **Székelyföldet** hét szék, Aranyos-, Csík-, Kézdi-, Maros-, Orbai-, Sepsi- és Udvarhelyszék alkotta. A kutatás keretében Csíkszék részének tekintettem a tőle a középkor végétől a 17. századig külön működő Gyergyó- és Kászon-, Sepsiszek részének az ugyanebben az időszakban önálló Miklósvár fiúszék területét. Udvarhelyszék fiúszékeit, Bardóc- és Keresztúrszéket sem kezeltem különálló egységekként, ellentétben a 17. század folyamán Háromszék néven egyesült Kézdi-, Sepsi- és Orbaiszékekkel (Kósa–Filep, 1975, p. 173.).

A középkori Háromszék területe nagyjából azonos a jelenlegi Kovászna megyéével, néhány a középkorban Fehér vármegyéhez tartozó település (a mai Kézdikővár, Kézdiszázpatak, Mikóújfalu, Sepsibüksád) környezetének kivételével. Egy, az egykori Kézdiszék területén fekvő település a jelenlegi Bákó, míg két, a középkori Sepsiszek területén található másik helység a mai Brassó megyéhez tartozik. A Háromszéktől északra fekvő Csíkszék területe a középkorban a mai Hargita megye keleti részét, valamint néhány napjaink Bákó és Nyemc megyében található települést, a Csíkszéktől nyugatra elhelyezkedő Udvarhelyszék területe a jelenlegi Hargita megye nyugati felét, a mai Kovászna megye legészaknyugatibb szegletét, a mai Maros megye Nádas-patak és Kis-Küküllő által közrezárt csücskét, illetve egy jelenleg Brassó megyéhez tartozó helységet foglalt magába. Az egykori Marosszék a jelenlegi Maros megye keleti részén, a többi székekkel területileg nem összefüggő Aranyosszék pedig a mai Kolozs és Fehér megyék határvidékén feküdt, az Aranyos alsó szakasza és a Maros közötti vidéken. Ezen a területen összesen 585 települést dokumentáltam, amelyek első írásos említéseik ideje és székek szerinti lebontását a 19. táblázat tartalmazza.

19. táblázat: A középkori székely székek területén fekvő települések első írásos említéseik ideje szerinti eloszlása

Székely szék	Időszak					Összesen
	1241 végéig	1242-1526 között	1527-1699 között	1700-1918 között	1919 elejétől	
Aranyosszék	7	16			1	24
Csíkszék		28	31	27	55	141
Kézdiszék		24	8	1		33
Maroszsék		99	34	7	5	145
Orbaiszék		5	12	1	2	20
Sepsiszek	2	36	13	4	10	65
Udvarhelyszék		89	48	4	16	157
Összesen	9	297	146	44	89	585

Az első ízben a török korban említett helységek száma a középkori Székelyföld területén, főleg más középkori igazgatási egységek területéhez viszonyítva kiemelkedően magas, bár a legtöbb település első írásos említése ebben az esetben is a középkor második feléből származik. Csík- és Orbaiszék területén abszolút értékben is több települést említenek először a török kor idején a feljegyzések, de a korszakra datálható első dokumentálással rendelkező helységek aránya Aranyosszék kivételével minden székben számottevő. Aranyosszék abban a tekintetben is különleges, hogy a tatárjárásig említett 9 székelyföldi településből 7 a területén fekszik, az itt található településhálózat pedig a középkor végére lényegében teljesen kialakul. Csíkszék egykori területén ugyanakkor figyelemre méltó az 1700, de még inkább az I. világháború vége utáni első feljegyzéssel rendelkező helységek száma, ami a terület magasabban fekvő vidékeinek fokozatos benépesítésére, állandó települések létrejöttére, majd helységgrészeik, a településterület folyamatos terjeszkedésének köszönhető önállósulására utalnak.

A 20. táblázat a terület, történelem során városi jogállással is bíró helyégeit sorolja fel, székek szerint csoportosítva őket.

20. táblázat: A középkori Székelyföld területén fekvő egykori és mai városok első írásos említésük sorrendjében, székek szerint csoportosítva

Magyar név	Román név	Első írásos említés	Első írásos említés városként	Első írásos említés a városi jogállás elvesztése után	Megye
Aranyosszék					
Felvinc	Unirea	1219	1538	1897	Fehér
Csíksszék					
Gyergyószentmiklós	Gheorgheni	1333	1800		Hargita
Csíksszereda	Miercurea Ciuc	1528	1558		Hargita
Balánbánya	Bălan	1785	1967		Hargita
Tusnádfürdő	Băile Tușnad	1842	2001		Hargita
Kézdiszék					
Kézdivásárhely	Târgu Secuiesc	1407	1427		Kovászna
Bereck	Brețcu	1426	1589	1893	Kovászna
Marossszék					
Nyárádtő	Ungheni	1263	2004		Maros
Marosvásárhely	Târgu Mureș	1332	1400		Maros
Erdőszentgyörgy	Sângeorgiu de Pădure	1333	2003		Maros
Nyárádszereda	Miercurea Nirajului	1493	1493		Maros
Szováta	Sovata	1578	1952		Maros
Orbaiszék					
Kovászna	Covasna	1567	1952		Kovászna
Sepsiszék					
Barót	Baraolt	1224	1850		Kovászna
Sepsiszentgyörgy	Sfântu Gheorghe	1332	1461		Kovászna
Illyefalva	Ilieni	1332	1595	1900	Kovászna
Bodzaforduló	Întorsura Buzăului	1668	2001		Kovászna
Udvarhelyszék					
Székelyudvarhely	Odorheiu Secuiesc	1301	1485		Hargita
Székelykeresztúr	Cristuru Secuiesc	1333	1459		Hargita
Szentegyháza	Vlăhița	1406	1870		Hargita

Az egykori Székelyföld területén azonosításra került 585 településből 20 rendelkezett ideig-óráig városi jogkörrel. A 20 helységből 17 napjainkban is gyakorolja ezeket a jogait, sokuk, Csíksszereda, Kézdivásárhely, Marosvásárhely, Nyárádszereda, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely és Székelykeresztúr igen rég óta. A városi jogállását a 19. század legvégén

elvesztő három település, Felvinc, Bereck és Illyefalva szintén több évszázadon át tartozott a városok sorába.

Torda vármegye területe a középkorban a mai Kolozs megye délkeleti, Torda környéki része mellett a mai Fehér megye Aranyosbánya térségében fekvő, Maros megye nyugati szegletének egy, a Marostól északra elterülő, valamint északkeleti részét foglalta magába, a ma Hargita megyéhez tartozó Maroshévízzel és vonzáskörzetével együtt. Ezen a területen összesen 364 helység került azonosításra a kutatás keretében. Legtöbbjüket szintén az 1242 és 1526 közötti időszakban említették először a feljegyzések, de a középkori Fehér vármegye területéhez hasonlóan az egykori Torda vármegye területén is nagyon sok település létesült az elmúlt száz évben. Sokuk, főleg a mai Fehér megyében fekvő települések első írásos említésének évszáma szintén nem volt megállapítható, ahogy e helységek magyar nevét sem rögzítette semmilyen megvizsgált forrásanyag. Ezeken kívül az egész területen magas volt az első ízben a 20. század folyamán, főleg 1956-ban dokumentált települések száma. Történelmük során a terület 13 helysége rendelkezett városi jogállással is (lásd 21. táblázat).

21. táblázat: A középkori Torda vármegye területén fekvő egykori és mai városok első írásos említésük sorrendjében

Magyar név	Román név	Első írásos említés	Első írásos említés városként	Első írásos említés a városi jogállás elvesztése után	Megye
Torda	Turda	1075	1297		Kolozs
Marosvécs	Brâncovenesti	1228	1587	1605	Maros
Szászrégen	Reghin	1228	1427		Maros
Görgényszentimre	Gurghiu	1248	1785	1886	Maros
Torockó	Rimetea	1257	1464	1910	Fehér
Torockószentgyörgy	Coltești	1262	1650	1666	Fehér
Aranyosgyéres	Câmpia Turzii	1292	1724		Kolozs
Aranyosegerbegy	Viișoara	1318	1714	1854	Kolozs
Sáromberke	Dumbrăvioara	1319	1453	1455	Maros
Aranyosbánya	Baia de Arieș	1325	1325		Fehér
Nagylupsa	Lupșa	1366	1785	1839	Fehér
Marosludas	Luduș	1377	1960		Maros
Maroshévíz	Toplița	1580	1952		Hargita

A táblázatban taglalt települések közül a két legkésőbbi írásos említéssel rendelkező helység, az első ízben így is a 14., illetve 16. században említett Marosludas és Maroshévíz tett szert utolsóként, a 20. század során városi jogállására. Velük egyetemben napjainkban városi jogokkal rendelkezik Aranyosbánya, Szászrégen, Torda és Aranyosgyéres is. Előbbi három már

a középkortól, utóbbi a 18. századtól birtokolja azokat. Hosszú ideig, a dokumentumok alapján 1464-től 1910-ig városként tartották számon a mai Fehér megyében fekvő Torockót is.

A kutatás során azonosított 3448 helységnek több mint egytizede napjainkban már nem létező település. Ezek területi eloszlását nem tárgyaltam, mert nem minden igazgatási egységről álltak egyforma mértékben rendelkezésemre velük kapcsolatos forrásanyagok. A 438 elpusztult település több mint egyharmada csak egyetlen ízben fordult elő a dokumentumokban, de szép számmal voltak közöttük olyanok is, amelyek a feljegyzések alapján több mint egy fél évezreden át léteztek. Utóbbiak zöme napjainkra más helységekbe olvadt (pl. Nyárádandrásfalva > Nyárádszereda, Marosveresmart > Felvinc, Kistorony > Nagyszeben), vagy más településekkel való egyesítése nyomán „pusztult el” (pl. a Kovászna megyei Fotosmartonos 1905-ben Fotos és Martonos helységek egyesítése nyomán jött létre – az adatbázis Martonost ettől az évtől kezdve elpusztultnak tekintí, Fotos pedig Fotosmartonosként él tovább benne).

6. Következtések

Az adatbázis elkészítése során a történelmi Erdély területén összesen 3448 települést sikerült dokumentálni. E helységek kb. kétharmadát már 1526 előtt, tehát a középkorban említették az írásos források. Ezek között természetesen napjainkra már elpusztult települések is vannak, de így is elmondható, hogy Erdély mai településhálózatának számottevő hányada már ekkor fennállt. Viszonylag sok olyan helységet vezettem be az adatbázisba az Open Street Map nevű internetes térképszolgáltatás alapján, amelyeket a települések írásos feljegyzéseit összesítő forrásanyagok nem tárgyaltak, így első írásos említésük ideje és magyar nevük nem volt megállapítható. E településeket további vizsgálatoknak kell alávetni, első dokumentálásuk tekintetében mérvadók lehetnek például azok a népszámlálási statisztikák, amelyek először kezelték őket önálló helységgként, de így is jelen dolgozat lehet az első települések összesítését megcélzó munka, amely foglalkozik velük.

A legtöbb összegyűjtött település, szám szerint 626, a mai Fehér megye területén található. Ezek nem sokkal kevesebb, mint fele pont ilyen ismeretlen dokumentálási idejű helység, amelyek a megye magasabban fekvő vidékein jöhettek létre a közelmúltban, többnyire az addig ezeken a területeken elhelyezkedő néhány település külterületeinek benépesítése, majd önállóvá válása nyomán. Több mint 500 település került azonosításra ugyanakkor a mai Kolozs, Hunyad és Maros megyék területén is.

Az összes vizsgált helység közül 150 rendelkezett a történelem során hosszabb-rövidebb ideig városi jogállással. Ezeknek a településeknek a 90%-a az írásos források tanúsága szerint

is létezett a középkorban. Bár némelyikük ekkor még nem birtokolta városi jogait, mások pedig napjainkra elvesztették azokat, elmondható, hogy a történelmi Erdély valaha központi szerepkörrel rendelkező településeinek többsége igen nagymúltú, így városi kiváltságaik megszerzése sem a véletlen műve. A kutatás keretében a történelmi Erdély területén 80 olyan helységet sikerült azonosítani, amit jelenleg is városként tartanak nyilván.

A települések magyar neveinek vizsgálata során, az ismeretlen első írásos említési idejű helységektől eltekintve, amelyek magyar neveit sem lehetett meghatározni (tulajdonképpen nem is léteznek), a helységek kb. felénél tartottam szükségesnek egy másodrendűnek tekintett névalak bevezetését (lásd 1. melléklet). Ezek az elsőrendűnek tekintett nevektől többnyire egy elő- vagy utótagban különböztek csupán, de volt, amikor teljesen eltértek tőlük (pl. névszépítés következményeként, vagy azokban az esetekben, amikor egy idegen nyelvű név hamarabb jelent meg a dokumentumokban, mint a magyar alak). A helységek román vagy más nyelvű neveinek változásait jelen dolgozatban nem vizsgáltam és ez csupán egy olyan dolog, amit a kutatás további szakaszaiban érdemes lehet érinteni.

7. A kutatás továbbfejlesztésének lehetőségei

A kutatás ugyanis jelen dolgozat megírásával nem tekintendő lezártnak. A folytatásban cél az adatbázis kiegészítése a Részek és a Temesköz Romániához tartozó részének összes, írásos feljegyzések megjelenése óta létezett településével, amelynek következtében egy, a tágan értelmezett Erdély valaha dokumentált helységeit összesítő anyag jöhetne létre. Ehhez természetesen szükséges a lehető legtöbb, még feldolgozatlan forrás (pl. akár az osztrák katonai felmérések világhálón szabadon böngészhető szelvényei, vagy különböző szöveges anyagok) összevetése az adatbázis éppen aktuális állapotával, a hiányosságok kiküszöbölése érdekében.

Ugyanakkor az adatbázist nem kizárólag új települések felvételével, hanem a helységeket jellemző új, például a különböző időszakok közigazgatási viszonyaira, vagy a nem magyar nyelvű neveik változására vonatkozó tulajdonságokkal is célszerű lehet kibővíteni, ahogyan a jelenleg a jogállás vagy a jellemző név időalapú megállapítására szolgáló funkciók részletesebbé tételével is.

Az elkészült adatbázis egy olyan interaktív, vizuális és időben dinamikus térinformatikai alkalmazás vagy weboldal kifejlesztésének teremthetné meg az alapjait, amely képes az erdélyi településhálózatban végbemenő változások szemléltetésére és amely segítségével így bármelyik helységről megállapítható, hogy az írásos források alapján mikor létezett, esetleg pusztult el, mikor milyen jogállással bírt, vagy mi volt a jellemző neve, igazából minden olyan információ, amit az adatbázis szöveges formában tartalmaz. Ezáltal egy olyan

alkotás jönne létre, amely a tágan értelmezett Erdély településeivel és azok történelmével kapcsolatos kutatások egyszerre megbízható és felhasználóbarát forrásanyagként szolgál.

A kutatás tárgyának jellegéből adódóan a belőle származó eredmény sosem lesz majd állandó és végleges. A tudomány nagy eséllyel folyamatosan korszerűbb és megbízhatóbb adatokat szolgáltat majd a településekről, amelyekkel a munkának is lépést kell tartania, akár a felhasználók folyamatos visszajelzésein keresztül.

Hivatkozott irodalom

Acsády Ignác (1896): Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában. 1720-21, Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest

Bartos-Elekes Zsombor (2013): Nyelvhasználat a térképeken (Erdély, 19. és 20. század), Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár

Bunea, Augustin (2012): Din istoria românilor. Episcopul Ioan Inocențiu Klein, II. kiadás, Napoca Star Kiadó, Kolozsvár

Ciobanu, Virgil (1926): Statistica românilor ardeleni din anii 1760–1762. In: Lapedatu, Alexandru – Lăpuș, Ioan (szerk.): Anuarul Institutului de Istorie Națională, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, Cluj, pp. 616–700.

Csánki Dezső (1890): Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest

Dányi Dezső (1992): Erdély 1857. évi népszámlálása, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest

Diós István – Viczián János (2006), szerk.: Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/>. Utolsó elérés: 2022. április 19.

Faragó Imre (2014): Földrajzi nevek, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Informatikai Kar, Budapest

Faragó Imre (2015): Térképészeti földrajz I., A Kárpát-térség térképészeti földrajza, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Informatikai Kar, Budapest

Faragó Imre (2017): Térképészeti földrajz III., Románok és moldovánok, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Informatikai Kar, Budapest

F. Romhányi Beatrix (2019): A középkori magyar plébániák és a 14. századi pápai tizedjegyzék. Történelmi szemle, LXI. évfolyam, 2019, 3. szám, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, pp. 339–360.

Györffy György (1987): Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza, Akadémiai Kiadó, Budapest

Halmos Ferenc (2005), szerk.: Pannon Enciklopédia. A magyarság kézikönyve, Urbis Könyvkiadó, Budapest

Jakó Zsigmond (1997): Erdélyi okmánytár I. (1023-1300), Akadémiai Kiadó, Budapest

Kósa László – Filep Antal (1975): A magyar nép táji-történeti tagolódása (néprajzi tanulmányok), Akadémiai Kiadó, Budapest

Köpeczi Béla (1986), szerk.: Erdély története – három kötetben, Akadémiai Kiadó, Budapest

Köpeczi Béla (1993), szerk.: Erdély rövid története, Akadémiai Kiadó, Budapest

Léstyán Ferenc (2000): Megszentelt kövek – A középkori erdélyi püspökség templomai, Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség, Gyulafehérvár

Lipszky János (1808): Repertorium locorum objectorumque in XII. tabulis mappae Regnorum Hungariae, Slavoniae, Croatiae, et Confiniorum Militarium Magni item Principatus Transylvaniae occurrentium, Buda

Nyárády R. Károly (1987): Erdély népességének etnikai és vallási tagolódása a magyar államalapítástól a dualizmus koráig. A Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézetének történeti demográfiai füzetek, 3. szám, Budapest, pp. 7–55.

Ortvay Tivadar (1891): Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején, a pápai tizedjegyzékek alapján feltüntetve, Franklin-Társulat Nyomdája, Budapest

Szabó Károly (1876), szerk.: Székely oklevéltár. II. kötet. 1520–1571, Magyar Történelmi Társulat kolozsvári bizottsága, Kolozsvár

Szabó M. Attila (2003): Erdély, Bánság és Partium történeti és közigazgatási helységnévtára, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

Szádeczky-Kardoss Lajos (1927): A Székely Nemzet története és alkotmánya, Hargitaváralja J. Sz. K., Budapest

Szilágyi Sándor (1894–1898), szerk.: A magyar nemzet története, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Budapest

Vistai András János (é.n.): Tekintő. Erdélyi helynévkönyv.

https://web.archive.org/web/20110710231100/http://www.fatornyosfalunk.com/html/erdelyi_helynevkonyv.html. Utolsó elérés: 2022. április 10.

Melléklet

Munkám során adatbázisban összesítettem az általam feldolgozott nagy mennyiségű információt, amelyeket az intézményi Tudományos Diákköri Konferencián leadott dolgozatomhoz mellékleként csatoltam. Az Országos Tudományos Diákköri Konferencia formai követelményei miatt az általam benyújtott dolgozat terjedelme nem haladhatja meg a 60 oldalt, ezért az OTDT online rendszerébe csupán dolgozatom törzsszövegét töltöttem fel. A melléklet, amely munkám igen lényeges részét képezi, az alábbi linken érhető el:

http://mercator.elte.hu/~magyarim/OTDK/MM_OTDK23_melleklet.pdf